

Alternatieve manieren voor het uitdrukken van de voltooid tegenwoordige tijd bij Nederlandse monolinguale kinderen met en zonder SLI.

Auteur: Monika Tabea Förster

Studentennr.: s4247825

Opleiding: Master Taal- en Spraakpathologie

Radboud Universiteit Nijmegen

Faculteit der Letteren

Begeleider:

Dr. Roeland W.N. M. van Hout

Tweede lezer: Jetske Klatter-Folmer

Datum: 30.8.2016

*Kun je het ook met slapen zeggen? Pingu heeft ge...'
'Is-tie al weer wakker met slapen! '**

*Citaat van participant 303

Voorwoord

In mijn scriptie ging het om het voleindigen van Pingu's acties. Hoe slagen kinderen erin om dat in taal uit te drukken? In dit voorwoord wil ik mijn eigen verhaal afsluiten: mijn tijd aan de universiteit. Hiervoor was de laatste stap de scriptie. Bij de afronding van deze was een aantal mensen essentieel.

Ten eerste wil ik mijn begeleider Roeland van Hout bedanken. Dank je wel voor al de uren, die we samen over mijn scriptie hebben nagedacht. Na ieder gesprek was ik weer vol energie om verder te gaan schrijven. Deze periode zal ik als ontspannen en leerzaam herinneren.

Daarnaast wil ik Jetske bedanken voor je tijd, die je hebt besteed om mijn scriptie te lezen. Ook hebben mijn vrienden Nicole, Josh en Emmy de scriptie gelezen. Zonder jullie had ik er nog een heel aantal germanismen in staan. Dank jullie wel! Melissa en Stephie hebben me ook geholpen. Bedankt!

Dank je ook, Chrissy voor je artistieke bijdrage, het tekenen van de afbeelding van Pingu. Thanks Francis for your time reading my abstract.

Tenslotte ben ik Shirley en Maaïke dankbaar, die we ons gedurende de tijd in de bibliotheek hebben ondersteund. Met de zekerheid dat we om 12 gingen lunchen was het makkelijker om 's ochtends productief te werken. Na de pauze was het dan geen probleem om verder te gaan, omdat om 3 uur de koffie op ons wachtte. Dat gold niet meer bij het afronden van de scriptie, maar ik hoop dat we ook tijdens komende projecten altijd met dezelfde leus aan de slag kunnen gaan: "We mogen weer!"

Samenvatting

Dit onderzoek legt de focus op alternatieve manieren van het uitdrukken van de voltooid tegenwoordige tijd bij Nederlandse monolinguale kinderen met en zonder SLI. Hiervoor is de volgende onderzoeksvraag opgesteld: Welk effect hebben alternatieve manieren van het uitdrukken van de voltooid tegenwoordige tijd op een succesvolle afsluiting van een verhaal? Er bleek namelijk uit onderzoek van Julien (2015) dat kinderen in narratieven het verzoek van de testleider niet altijd nakwamen en een andere tijd gebruikten dan de voltooid tegenwoordige tijd. Ze drukten óf een toestand óf een vervolgactie óf iets niet classificeerbaars uit als alternatieve manier om een verhaal te eindigen.

In het huidige onderzoek werden vier groepen kinderen met leeftijden tussen 3;5 en 8;6 jaar met elkaar vergeleken. De jongste groep bestond uit talig normaal ontwikkelende kinderen en de andere drie groepen waren kinderen met een specifieke taalontwikkelingsstoornis (SLI).

Om een antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag werd een variantieanalyse uitgevoerd waar per alternatieve uitdrukking werd gekeken of er leeftijdgroepseffecten waren. Het bleek dat met de toestand en de vervolgactie in de meeste gevallen een afsluiting tot stand kon worden gebracht. Significante verschillen bij deze alternatieve uitdrukkingen waren er tussen jonge kleuters met SLI en kleuters en jonge schoolkinderen met SLI. De jonge kleuters met SLI bereikten minder vaak een afsluiting en gebruikten ook minder vaak een toestand. De vergelijking van deze groep met de jonge kinderen met SLI laat dezelfde effecten zien. Echter gebruikte deze laatste groep significant minder vaak een vervolgactie dan de jonge kleuters zonder SLI. Tussen de overige groepen konden geen significante verschillen worden gevonden.

Als bijwoorden gebruikt werden was de afsluiting in de meeste gevallen succesvol. Vooral met de woorden 'al' en 'klaar'.

Concluderend kan gezegd worden dat de onderzochte alternatieve uitdrukkingen een belangrijke rol innemen bij de afsluiting en dat het gebruik ervan in sommige gevallen afhankelijk is van de leeftijdsgroep.

Op basis hiervan wordt aanbevolen om meer kwalitatief onderzoek te doen naar alternatieve manieren van uitdrukken in bepaalde situaties. Alleen maar standaardtesten of protocollen gebruiken om de taalvaardigheid van een kind in kaart te brengen is niet voldoende om een compleet overzicht te krijgen van de creativiteit van het kind om zich uit te drukken.

Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op meertalige kinderen en hun eventueel alternatieve manieren een afsluiting te markeren.

Sleutelwoorden: Specifieke taalontwikkelingsstoornis (SLI), 'tense & aspect', 'perfect', taalontwikkeling, bijwoorden

Summary

Monika Förster, Speech-Language Pathology, Radboud University

Abstract of Msaster's Thesis, Submitted 24 august 2016

Alternative Manners Expressing the Present Perfect in Monolingual Dutch Children with and without SLI

The finding that children tend to use different ways than the Dutch present perfect to express that an action or event has come to an end and lies in the past. This led to the need for evaluating those different manners and to see how successful they are in reaching the same goal. A previous study (Julien, 2015) showed that when trying to elicit the present perfect of a particular verb, children prefer using their own 'style' to end a story. This study aims to investigate the effectiveness of using the target structure (present perfect), a state, a following action or something not yet classifiable to end an action or event. Also it examines if certain temporal adverbs contribute to the children reaching their goal.

Participants include four groups of children, three with a specific language impairment (SLI) and one of normally developing children, aged from 3; 5 – 8; 6.

Significantly, with the use of a variation analysis, the study found that in most cases expressing a state or following action reached a finish to the story. However there were differences between young toddlers with SLI and young schoolkids with SLI. The first group succeeded less often ending a story at all and used less often a state. The same was found when comparing them to young schoolkids with SLI. The latter however used a follow action less than the young toddlers without SLI. There were no significant results discovered between the other groups. If the children used adverbs, the completion was successful in most cases. 'Already' and 'ready' were very highly used in these successful cases.

The findings of this study recommend that more qualitative research should be done on children's different manners using their language. Restricting for instance speech and language pathologists to standard tests or protocols prevents them from obtaining a complete picture of the child's capability of expressing her or himself.

Keywords: Specific language impairment, 'tense & aspect', 'perfect', language development, adverbs

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting.....	3
Summary	5
1. Inleiding	8
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	8
1.2 Doel van het onderzoek	9
1.3 Vraagstelling	9
2. Theoretische achtergrond	10
2.1 Inleiding	10
2.2 Tijd en aspect (tense & aspect)	10
2.3 Posttime: 'Perfect'	14
2.5 Verschil tussen het Nederlands en het Engels	17
2.5 Bijwoorden	18
2.6 Verwerving van verschillende tijdsvormen	20
2.7 Specific Language impairment	22
3. Methodologie	24
3.1 Onderzoeksgroepen	24
3.2 De experimentele taak	25
3.3 Resultaten van Julien (2015)	26
3.4 Codering van het afsluitende plaatje	28
3.5 Statistische analyse	30
4. Resultaten.....	31
4.1 Deelvraag 1.....	31
4.2 Deelvraag 2.....	33
4.3 Deelvraag 3.....	43
4.4 Deelvraag 4.....	45
5. Discussie en conclusie	49
Literatuur	57
Bijlagen	61
Bijlage A: Geanalyseerde werkwoorden	61
Bijlage B: Overige coderingen	61
Bijlage C: Sample van uitingen uit ieder leeftijdsgroep.....	62

Bijlage D: Voorbeelden van plaatjes.....	65
Bijlage E: Coderingsproblemen	69

1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de aanleiding van het onderzoek beschreven, het doel van het onderzoek verklaard en met de vraagstelling afgesloten.

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In een verhaal moet het beginpunt, de gebeurtenis zelf en het eindpunt duidelijk gedefinieerd zijn. Als het eindpunt niet expliciet wordt aangegeven heeft de lezer of luisteraar moeite om een verhaal in het verloop van tijd te plaatsen. Zonder een duidelijke afsluiting lijkt de gebeurtenis of actie nog voort te duren hoewel deze misschien al is beëindigd. Over het algemeen wordt een afsluiting door middel van de voltooid tegenwoordige tijd (bijv. *'heeft gegleden'*) vormgegeven. Kinderen gebruiken vaak niet de voltooid tegenwoordige tijd om af te sluiten, maar doen dat op andere manieren. Julien (2015) constateerde dat het vaak voorkomt dat kinderen het werkwoord in de tegenwoordige tijd, in de verleden tijd of in een constructie van gaan + infinitief combineren met lexicale elementen. Om een afsluiting uit te drukken wordt bijvoorbeeld 'al' of 'niet meer' gebruikt. Een voorbeeld van een zin met als doeluiting *'Pingu heeft gehuild'* is bijvoorbeeld *'Pingu gaat niet meer huilen'*.

Het gaat dus niet alleen om de tijdsvorm, maar om het zogenoemde perfectieve aspect. Dit betekent de uiting zo te formuleren dat de luisteraar weet dat de handeling tot het verleden behoort.

Volgens Julien (2015) verwerven Nederlandstalige kinderen niet snel werkwoordvormen die naar de verleden tijd verwijzen. Wanneer ze complexe zinnen gaan gebruiken rond de leeftijd van tweeënhalf jaar, beginnen kinderen de voltooid tegenwoordige tijd te gebruiken, die naar de verleden tijd verwijst. De onvoltooid verleden tijd (simple past) van het koppelwerkwoord wordt vroeger gebruikt om naar de verleden tijd te verwijzen, maar de onvoltooid verleden tijd van lexicale werkwoorden treedt tamelijk laat op, rond de drie jaar (Verhulst-Schlichting 1987, Bol and Kuiken 1988).

Rond drie jaar ontwikkelen kinderen ook het begrip voor tijd en aspect (Julien, 2015). Sommige wetenschappers constateren dat het begrip voor tijd en het uitdrukken ervan nauw samengaat met de cognitieve ontwikkeling (Schaerlaekens and Gillis, 1987). Andere auteurs beweren echter dat de cognitieve ontwikkeling alleen maar de uitbreiding van tijdwaarneming kan verklaren, maar niet verantwoordelijk is voor de volgorde van verschillende grammaticale vormen die naar de verleden tijd verwijzen (Behrens, 1993).

Kinderen moeten uiteindelijk wel leren om een verhaal op een begrijpelijke manier te vertellen en tot een afsluiting te komen.

1.2 Doel van het onderzoek

Deze studie inventariseert wat kinderen naast het gebruik van de voltooid tegenwoordige tijd voor alternatieve manieren gebruiken om een handeling of gebeurtenis af te sluiten. Bovendien wordt er gekeken wat er mis gaat wanneer ze er niet in slagen het einde van een handeling uit te drukken. Daarnaast wordt er gekeken of er een verschil bestaat tussen kinderen met een specifieke taalstoornis (SLI) en normaal ontwikkelde kinderen met betrekking tot hoe ze de afronding van een handeling of gebeurtenis uitdrukken.

Het gaat er om, om meer over de taalproductie van het kind te weten te komen met betrekking tot het inzetten van tijdsvormen. Dat kan bijvoorbeeld logopedisten helpen een meer compleet beeld te krijgen van de taal van het kind. Vaak kunnen namelijk alternatieve manieren om iets uit te drukken met een standaard taaltest niet in kaart worden gebracht. Er bestaat een spontane taalanalyse als kwalitatief diagnostisch instrument met de naam 'Taal Analyse Remediering en Screening Procedure' (TARSP, Schlichting, 1995). Dit heeft als doelstelling het bepalen van het grammaticale niveau van de spontane taal voor diagnostiek en behandeling (Taalexpert, 2016). Het huidige onderzoek zou bij kunnen dragen aan de ontwikkeling van een diagnostisch instrument waarin ook gekeken wordt naar alternatieve manieren om afsluitingen in een verhaal tot stand te brengen.

1.3 Vraagstelling

Hoofdvraag

Welk effect hebben alternatieve manieren voor het uitdrukken van de voltooid tegenwoordige tijd op een succesvolle afsluiting van een verhaal van Nederlandse monolinguele kinderen met en zonder SLI uit verschillende leeftijdsgroepen?

Deelvraag 1

Welke samenhang bestaat er tussen leeftijd en het uitdrukken van een succesvolle afsluiting?

Deelvraag 2

Welke samenhang bestaat er tussen leeftijd en manier van afsluiting?

Deelvraag 3

Leidt het gebruik van een afsluitingsbijwoord vaker tot een succesvolle afsluiting?

Deelvraag 4

Welke samenhang bestaat er tussen werkwoordtype of -vervoeging en afsluitingsmanier?

2. Theoretische achtergrond

2.1 Inleiding

Dit onderzoek bestudeert in hoeverre alternatieve manieren voor het uitdrukken van de voltooid tegenwoordige tijd van monolinguale kinderen met en zonder SLI tot een afsluiting leiden. Om de geschikte alternatieven manieren in kaart te kunnen brengen moet eerst uitgelegd worden wanneer je van een afsluiting kunt spreken. Is hier alleen maar het gebruik van een specifieke tijdsvorm nodig of zijn er nog andere criteria waaraan voldaan moet worden? In § 2.2 worden de verbale categorieën ‘tijd en aspect’ zorgvuldig onderzocht om te begrijpen wat een taal voor temporele middelen heeft om de lezer of luisteraar duidelijk te maken dat iets is afgelopen en niet meer aanhoudt. Omdat het laatste feit bijzonder belangrijk voor het huidige onderzoek is, krijgt het een eigen paragraaf (§ 2.3 ‘perfect’ posttime). Naast temporele middelen zijn er nog andere manieren om een afsluiting uit te drukken, bijvoorbeeld bijwoorden. Daarom wordt hieraan aandacht besteed in § 2.4.

De onderzoeksgroep zijn kinderen uit verschillende leeftijdsgroepen. Omdat ze qua taalbeheersing niet gelijk zijn aan volwassenen is het belangrijk om te weten wat de taalontwikkelingsfasen zijn en in welke ze zich wanneer bevinden. Dit wordt geschetst in § 2.5.

Verder worden kinderen met een normale taalontwikkeling vergeleken met kinderen met een specifieke taalstoornis (SLI). Deze term wordt gedefinieerd in § 2.6.

2.2 Tijd en aspect (tense & aspect)

Aangezien het in deze scriptie om de voltooid tegenwoordige tijd gaat, worden eerst de hiermee in verbinding staande termen ‘tense & aspect’ ingeleid. Aansluitend wordt uitgelegd wat het doel van het gebruik van de voltooid tegenwoordige tijd is en wat voor een uitspraak het over een gebeurtenis of actie doet. Omdat de meeste literatuur over ‘tense en aspect’ over de Engelse taal gaat, maar de termen in iedere taal kunnen verschillen, wordt tenslotte het verschil tussen de Nederlands en de Engelse voltooid tegenwoordige tijd toegelicht.

In de Nederlandse taal is het bijna onmogelijk om in een zin waar een werkwoord voorkomt, geen tijd uit te drukken. Het kan niet anders want tijd is structureel verbonden met het finiete werkwoord (Klein, 2009). Er moeten drie dingen onderscheiden worden. Ten eerste wat voor

soort situatie het is: een korte gebeurtenis, een proces, een toestand etc. Ten tweede is er de beschrijving van de situatie. Dit gebeurt met non-finiete delen van de zin, bijv. [Pingu zijn blij]. Ten slotte is het belangrijk om te markeren hoe de situatie in de tijd is geplaatst. Dit wordt gedaan door de werkwoordsvorm(en) te markeren. Volgende voorbeelden laten dit zien:

- (1) Pingu was blij.
- (2) Pingu is blij.
- (3) Pingu zal blij zijn.

Volgens Klein (1994) wordt 'tense' beschouwd als een grammaticale categorie van het werkwoord om een situatie, bijvoorbeeld een gebeurtenis, een toestand, processen, acties etc. in relatie tot een andere tijd te brengen. Deze andere tijd kan het moment van spreken zijn. De verleden en de toekomstige tijd duiden de tijd aan van voor en na het moment van spreken. 'Tense' wordt uitgedrukt met inflecties, partikels of hulpwerkwoorden in verbinding met het werkwoord. Bijvoorbeeld kan gezegd worden dat een gebeurtenis qua tijd voorafgaat aan de tijd van de uitspraak (i.e. in het verleden), dat de handeling erna komt (i.e. de toekomstige tijd) of dat het gelijk aan de tijd van de uitspraak gebeurt (i.e. present). In de literatuur geldt dat 'tense' het hoofdmiddel is om tijd te coderen. Maar de klassieke definitie die beweert dat 'tense' beschrijft of een situatie in het verleden, het heden of in de toekomst is, dus of het aan het spreekmoment voorafgaat, tegelijkertijd gebeurt of erna komt, werkt alleen maar in bepaalde gevallen. Sommige talen gebruiken helemaal geen 'tense' markering. Dit betekent niet dat 'tense' onbelangrijk is, maar dat het overschat is in de traditionele analyse (Klein, 2008).

In tegenstelling tot 'tense' drukt 'aspect' geen tijdsrelatie uit, maar een bepaald gezichtspunt ('viewpoint'; Klein, 2010) op de situatie die door de zin beschreven wordt. Het is geen deel van de structuur die tijd kan worden genoemd, maar 'aspect' kan ingebed worden in de tijd. Het geeft als het ware de interne temporele organisatie weer (Klein, 1994). De spreker kan iets als voltooid, voortdurend of naderend beschrijven. Dit gezichtspunt is onafhankelijk van de tijd welke de gebeurtenis, de actie, het proces etc. op de tijdas inneemt. Onder 'aspects' worden manieren verstaan die de 'time of situation' (TSit) met de 'topic time' (TT) in verbinding brengen. TT is de tijd waarvoor een bewering geldt, dus voor een beperkte tijdspanne. Het is de 'finitie' component van de uiting. 'Time of situation' is de tijd waarin een bepaalde situatie van toepassing is. Het is de non-finitie component van de uiting. TT kan op allerlei manieren met TSit in verbinding staan. TT kan voorafgaan aan TSit, erop volgen of het voor een deel of geheel inhouden. Talen gebruiken maar een selectief deel van de vele bestaande mogelijke

verbindingen voor hun systemen van aspectmarkering. Er kunnen drie mogelijkheden worden onderscheiden:

1. TT incl. TSit: TSit houdt geheel TT in (imperfective)
2. TT at TSit (TT gedeeltelijk voor of gedeeltelijk na TSit):
TSit houdt voor een deel TT in (perfective)
3. TT ex TSit (noch incl. noch at): TSit sluit TT uit (het kan voor of na TSit zijn: perfect resp. prospective)

Het tijdsverloop van een situatie kan op verschillende manieren gepresenteerd worden. Het meest gebruikelijke onderscheid wordt gemaakt tussen de 'imperfective' en 'perfective' aspect. In de eerste conditie wordt een situatie als gaande beschouwd (bijv. *'Hij was de deur aan het open doen'*). Daarop wordt in de huidige studie niet de focus gelegd omdat deze situatie geen einde hoeft te hebben. Aangezien het om afsluiting gaat, is voor deze studie 'perfective' belangrijk. Dit houdt in dat een situatie als voltooid gepresenteerd wordt (bijv. *'Hij heeft de deur gesloten'*). In dit verband is de 'time of utterance' (TU) van belang. Dat is de tijd wanneer een uiting gemaakt is. Ter illustratie wordt een situatie beschreven waar het om 'Pingu' en 'slapen' gaat. Deze situatie kan met TU verbonden ('tense') en onder verschillende gezichtspunten ('aspects') worden gepresenteerd. De volgende tabel toont de voorbeelden:

Tabel 1
Verskil perfectief en imperfectief (Klein, 1994)

	Perfectief	Imperfectief
Voor TU	Hij sliep/Hij heeft geslapen	Hij was aan het slapen/ Hij is aan het slapen geweest
Gedeeltelijk voor of gedeeltelijk na TU	Hij slaapt	Hij was aan het slapen
Na TU	Hij zal slapen	Hij zal aan het slapen zijn

Bij 'perfective' is TT voor een deel inbegrepen in de posttime. Daarentegen valt TT bij 'perfect' compleet in de posttime. De volgende voorbeelden verduidelijken dit:

- (4) 'Perfective' Pingu at -----[- -----]
- (5) 'Perfect' Pingu had gegeten ----- []
posttime

Bij voorbeeld vier lijkt de actie een toestand binnen TT te bereiken waar deze toestand afgelopen is. Bij voorbeeld vijf is het al afgelopen voordat TT bereikt is. Dus voltooiing is niet alleen precies gedefinieerd als normale temporele relaties, het houdt ook rekening met het verschil tussen perfectieve voltooiing en 'perfect' voltooiing.

Allebei 'perfect' en 'perfective' worden vaak in verbinding gebracht met voltooiing of beëindiging ('completion', 'completedness'). Het heeft geen zin om over voltooiing te spreken zonder het (impliciet) aan een tijd te koppelen. Maar wanneer is iets afgesloten? Een voltooiing is in verbinding met een bepaalde tijd wanneer het nog niet voltooid was. Het hoeft niet genoemd te worden, maar het is er wel.

'Toestandsverandering':

'Perfective' en 'perfect' hebben allebei een toestandsverandering- een transitie van een toestand waar een bepaalde situatie heerst naar een toestand waar dat niet meer het geval is (Pingu huult – is weer blij).

Bij 'perfective' gebeurt de toestandsverandering binnen TT. Dit verklaart de relatie van statieven werkwoorden ('stative verbs' of toestandswerkwoorden) of proces werkwoorden ('process verbs' of activiteitswerkwoorden) als ze in perfectief gebruikt worden met gebeurtenis werkwoorden ('event verbs'). Dit wordt duidelijk in de volgende voorbeelden:

(6) 'Pingu sliep'

(7) 'Pingu was aan het slapen'

Voorbeeld zeven is een statische weergave, voorbeeld zes geeft een gebeurtenis weer ('event'). Bij de 'imperfective' verandert niets binnen TT (voorbeeld zeven) en bij de 'perfective' is er altijd een verandering binnen TT (voorbeeld zes).

De posttime van '*Pingu sliep*' is niet gedefinieerd. Dit is de toestand na een niet gespecificeerde tijd van Pingu's slapen. Pingu zou nog steeds slaperig kunnen zijn of helemaal uitgeslapen. De lexicale inhoud zoals '*Pingu slapen*' bevat geen informatie over de grenzen van de situatie.

2.3 Posttime: 'Perfect'

De term 'posttime' is als tijd na TSit gedefinieerd. 'Posttime' speelt een belangrijke rol bij de definitie van zowel 'perfective' als 'perfect'. Bij 'perfective' is TT gedeeltelijk inbegrepen in 'posttime', en bij 'perfect' ligt de TT volledig in de posttime. Een voorbeeld voor 'perfective' zou zijn: *'Pingu at'* en voor 'perfect': *'Pingu had gegeten'* (zie voorbeelden vier en vijf). In de literatuur over aspect worden 'perfective' en 'perfect' vaak geassocieerd met het begrip voltooiing van een situatie (Klein, 1994). Een andere opvatting over het perfectieve aspect is dat door middel van dit aspect tot uiting gebracht wordt dat de genoemde handeling als zodanig geheel tot het verleden behoort, ofwel dat de handeling als een afgerond geheel wordt beschouwd (Dahl, 1985).

Volgens Klein (1994) heeft het geen meerwaarde om over voltooiing te spreken als het niet impliciet aan een bepaalde tijd gerelateerd wordt. Maar wanneer kan van voltooid worden gesproken? Iemand die gegeten heeft is klaar met eten maar deze voltooiing is verbonden aan een bepaalde tijd voordat het niet voltooid was. Deze tijd hoeft niet genoemd te worden, maar is er impliciet wel. Er is een ander verschil tussen 'perfective' en 'perfect'. Bij 'perfective' moet het deel van 'posttime' wat in TT valt, dichtbij TSit zijn, dat is de tijd waarop Pingu echt aan het eten was. Dit soort nabijheid hoeft er niet te zijn voor de 'perfect'. TT moet in de 'posttime' zijn, maar het kan heel ver weg zijn van Pingu's etenstijd. De 'perfect' markering zegt niets over deze afstand. Dit feit is de bron van de verschillende types van 'perfect' die bij Klein (1994) onderscheiden worden. In het volgende worden de vier verschillende 'perfect' types in het kort uitgelegd.

I. 'Experimental perfect' / 'indefinite perfect' (experimenteel 'perfect' / indefiniet 'perfect'):

Het experimentele 'perfect' wordt gebruikt als een bepaalde situatie in ieder geval één keer op een bepaalde tijd in het verleden gebeurd is. De volgende voorbeelden illustreren dit:

(8) 'Bill has been to America' (Bill was in America geweest)

(9) 'Bill has gone to America' (Bill is naar America gegaan)

Voorbeeld acht betekent dat Bill tenminste één keer in America was. Bij voorbeeld negen is dit niet het geval. Hier kan het ook dat hij op dit moment op weg is naar America. Bij voorbeeld acht kan de afstand tussen TT en TSit veel langer zijn dan bij voorbeeld negen. TT hoeft niet dichtbij de posttime te zijn. De resultaten van de situatie zouden sinds de TSit al klaar kunnen zijn.

II. 'Perfect of persistent situation' ('perfect' van de aanhoudende situatie)

Met deze vorm van 'perfect' kan een situatie beschreven worden die in het verleden begon en tot de tegenwoordige tijd (present) aanhoudt. '*Pingu heeft gedurende twee uur geslapen.*' is een voorbeeld. Dit geval is twijfelachtig omdat het lijkt alsof Tsit TT inhoudt. Maar dan zou dit tegenstrijdig zijn met de definitie: TT na Tsit. Het is dus belangrijk om de lexicale inhoud te bekijken. Een lexicale inhoud zoals [Pingu slapen] kan gebruikt worden om een situatie te beschrijven waarin Pingu slaapt, het interval na de Tsit is de in posttime van deze situatie. '*Pingu heeft gedurende twee uur geslapen*' beschrijft een situatie waarvan de duur lexicaal gespecificeerd is: het duurt twee uur, de posttime begint met de derde uur. Dan kan Pingu nog steeds slapen maar zeker niet gedurende twee uur (misschien dan drie uur, of nog een keer twee uur), hij is in de posttime van twee uur geslapen te hebben. De situatie houdt dus aan, maar niet de situatie van gedurende twee uur geslapen te hebben. Op die manier voldoet het aan de criteria van de definitie van 'perfect' en wordt rekening gehouden met de hele lexicale inhoud van de situatie.

III. 'Perfect of recent past': ('perfect' van het recente verleden)

Zoals de naam al zegt wordt deze term gebruikt als de verleden tijd heel recent is, zoals bijvoorbeeld '*Pingu is net gekomen*'.

In het Engels geldt het algemene verbod 'perfect' met een tijdsspecificatie te combineren, maar niet als het om het speciale adverbia gaat zoals '*recently*' (*recent*, *onlangs*). Dit wordt verduidelijkt aan de hand van de volgende voorbeelden:

- (10) I have recently learned that the match is to be postponed (Ik heb onlangs ervaren dat de wedstrijd verplaatst gaat worden)
- (11) Bill has just (this minute) arrived (Bill is net (deze minuut) gekomen)

Bij deze voorbeelden schijnt 'perfect' de functie van de verleden tijd ontwikkeld te hebben (in de zin van de standard theorie waar 'tense' de relatie tussen TU en TSit beschrijft).

In het Duits is dit anders. Het Duitse 'perfect' wordt meestal (niet altijd) met 'simple past' (onvoltooid verleden tijd) vertaald. Het gebruik van de Duitse 'Präteritum' (gerelateerd aan het Engelse 'past') is heel ongewoon in de gesproken taal behalve als het om hulpwerkwoorden en sommige modale werkwoorden gaat (bij. '*es war schön*' of '*er musste weg*'). Daarom kan worden aangenomen dat 'perfect' de normale vorm is van 'TU na TT'. Dit verklaart waarom de Duitse 'perfect' in tegenstelling tot de Engelse 'present perfect' eenvoudig verenigbaar is met 'past time' adverbia (zie hoofdstuk 2.5 *Bijwoorden*).

IV. 'perfect of result': (gevolgs-'perfect')

Met 'perfect of result' of 'resultative reading' (Boogaart, 1999) wordt naar een huidige toestand verwezen als een resultaat van een situatie uit het verleden.

Op het verzoek 'Beschrijf de situatie op het derde plaatje.' zou een correcte antwoord zijn: '*Pingu heeft geslapen*', maar niet '*Hij sliep*'. TT bevat de tegenwoordige tijd en TSit is er dichtbij: het is in het eerste gedeelte van de posttime, de target state (doeltoestand) na Pingus slapen. Dit kan als '*Pingu is wakker*' worden beschreven. Te zeggen '*Pingu sliep*' is niet mogelijk omdat het om een andere TT gaat: het gaat om een TT in het verleden, terwijl de vraag een TT in de tegenwoordige tijd plaatst: de persoon die antwoordt moet een stelling over een TT maken welke TU inhoudt.

'*Pingu is wakker*' kan ook als 'pictured past' (Klein, 1994) worden behandeld. Dit is een atypische relatie tussen TT en TSit. Een plaatje representeert een handeling die in de verleden tijd heeft plaatsgevonden. Omdat dit op een bepaald moment getoond wordt is het vaak zo dat de spreker de huidige tijd gebruikt om daarnaar te refereren hoewel het kennelijk tot het verleden behoort. Een andere voorbeeld is dat ouders met hun kind oude familiealbums bekijken. Als het kind ziet hoe zijn moeder vroeger eruit zag, is het niet ongewoon om te zeggen 'Je bent hier zo jong' hoewel het kind het kennelijk over een toestand uit het verleden heeft.

Voltooid tegenwoordige tijd maakt een stelling over een TT (topic time) in de tegenwoordige tijd. Door de 'tense' component is TU (time of utterance) ingesloten in de TT. Ook de 'aspect' component brengt de tijd van de situatie in verbinding met deze TT, het is dus relevant voor het heden (Klein, 1994).

Samengevat kan worden gezegd dat alle soorten perfect met de algemene definitie overeenkomen TT na TSIT. De variatie komt simpelweg door de relatieve positie van TT binnen de 'posttime' aan een kant en door de verschillende lexicale inhoudten aan de andere kant.

In het Nederlands, en ook in het Duits, kan 'anteriority' (voortijd) met de voltooid verleden tijd (simple past) of voltooid tegenwoordige tijd (present perfect) worden uitgedrukt (Awad, 1996). In het volgende wordt het verschil tussen het Nederlandse en Engelse 'present perfect' verder uitgelegd.

2.5 Verschil tussen het Nederlands en het Engels

Alhoewel in het artikel van Julien (2015) de term ‘narratieven’ wordt gebruikt met betrekking tot de in deze scriptie gebruikte data, zal het volgende over tijdsgebruik in non-narrative redeneringen gaan. De reden hiervoor is dat de huidige scriptie over het derde plaatje gaat en niet zoals bij Julien (2015) over de manier om de drie plaatjes in een verhaal te brengen. Op het derde plaatje is een situatie, die ten opzichte van het moment van spreken als beëindigd moet worden gepresenteerd. In narratieve redeneringen zijn situaties aan elkaar gerelateerd in plaats van onafhankelijk aan het moment van spreken (Bogaart, 1999). In het Nederlands wordt het ‘perfectief aspect’ met de voltooid tegenwoordige tijd (perfectum) aangegeven. Om dit te doen is het voldoende dat een vroegere situatie begrensd naar rechts (eindpunt) is en in verbinding staat met het moment van uiting (TU) onafhankelijk van andere situaties in het verleden. Een analyse in termen van aspect kan verklaren waarom het Nederlands in bepaalde situaties geen ongemarkeerd verleden (‘unmarked past’) qua aspect gebruikt. Er is sprake van aspectueel ongemarkeerd verleden als het aspect niet zichtbaar wordt wat volgende voorbeelden toelichten:

- (12) He walked (duidt maar ‘past tense’ aan)
- (13) Walk (‘unmarked tense’)
- (14) Will walk (‘future tense’)

Geen van deze vormen markeert het perfectief of imperfectief aspect (Olsen, 1997).

De Nederlandse voltooid tegenwoordige tijd kan als ‘perfectief verleden’ gebruikt worden in non-narratieve contexten waar situaties vanuit het perspectief van het hier en nu worden gezien. Er is een Nederlandse equivalent van Partee’s bekende voorbeeld in (17) a waar het om het uitzetten van een fornuis gaat. Dit laat zien dat het Nederlands het anders doet dan het Engels, ook al is de situatie gesitueerd in een contextueel gedefinieerde tijdsinterval (namelijk net voor het verlaten van het huis). In plaats van een onvoltooid verleden tijd gebruikt het Nederlands een voltooid tegenwoordige tijd in deze non-narratieve context, zoals in (17c). De verleden tijd in (17b) wordt in deze context imperfectief (i.e. nog steeds voortdurend) gelezen.

- (15) a. I didn’t turn off the stove (Partee 1973, 1984)
b. Ik draaide het gas niet uit.
c. Ik heb het gas niet uitgedraaid.

Om een ‘present perfect’ in het Engels te gebruiken, is het niet voldoende dat er een link is tussen een situatie in het verleden en het moment van spreken. Er zijn strenge criteria

aan de situatie verbonden die tot het moment van spreken moeten voortduren. Bovendien kunnen ‘present perfect’ en temporele adverbia die een bepaald moment in het verleden aangeven, niet samen optreden. Dus om ‘perfectief verleden’ in een non-narratieve redenering uit te drukken, mag ‘present perfect’ niet gebruikt worden. In het Engels wordt dit dan met ‘simple past’ gedaan. Onderstaand tabel vat het nog eens samen.

Tabel 2

De uitdrukking van ‘perfectief verleden’ in Nederlands en Engels (Boogaart, 1999)

Aspect	Perfectief Verleden	
Mode	Non-narrative	narrative
Engels	‘Simple Past’	
Nederlands	Voltooid tegenwoordige tijd	Onvoltooid verleden tijd

2.5 Bijwoorden

Bijwoorden of adverbia zijn een heterogene categorie en het is niet altijd duidelijk of een bepaald woord in deze categorie mag worden ingedeeld of niet (Roose, 1964). Volgens Diepeveen (2012) maakte Roose (1962) duidelijk dat je in het Nederlands bijwoorden en adjectieven niet als twee compleet verschillende categorieën moet zien. Traditioneel is de woordsoort ‘adjectief’ syntactisch en een bijvoeglijke bepaling bij substantieven. Bijwoorden daarentegen dienen als bijwoordelijke bepaling bij het gezegde, een bijvoeglijke bepaling of de hele zin.

Tussen de leeftijd van drie en vijf jaar neemt het gebruik van bijwoorden steeds toe. Deze categorie wordt rijker en genuanceerder. Dit heeft ermee te maken dat het kind zich steeds meer in tijd en ruimte oriënteert (Schaerlaekens, 2008). Het komt regelmatig voor dat een spreker terugkijkt vanuit het moment van spreken naar het verleden, de tijdlijn scant en dan beslist waar een gebeurtenis of actie zich bevindt (Binnick, 2012). Hij overweegt dan of iets al gebeurde (*al, nooit*), of het nog aanhoudt of is beëindigd (*niet, niet meer, klaar, af, op*), of herhaaldelijk optreedt (*weer*).

De voor de huidige scriptie belangrijke bijwoorden zijn *af, al, helemaal, klaar, niet, niet meer, op* en *weer*. De meeste ervan kunnen tot de categorie ‘temporele adverbia’ worden gerekend. Temporele adverbia zijn een rijke en heterogene categorie zowel in vorm als in functie (Klein, 1994). Er zijn drie verschillende categorieën van temporele adverbia, maar voor de huidige studie zijn alleen de eenvoudige van belang. Voorbeelden zijn *al, nu, dan* of *eerst*.

Wat betekenen ze in verband met 'tense' en 'aspect'? Volgens König (1977) stellen Closs, Tragott & Waterhouse (1969) voor dat het adverbium *al* van een set van semantische eigenschappen gegenereerd moet worden die met het perfect aspect geassocieerd zijn. Morrissey (1973) daarentegen twijfelt over de laatste assumptie en probeert te laten zien dat (*niet*) *meer* meer met het perfective aspect geassocieerd is dan normaal wordt aangenomen.

Sommige adverbia (bijv. *al*) zijn 'implicatief' (Karttunen, 1971). Dit betekent dat een zin met *al* of *niet meer* impliceert dat de situatie ervoor anders was. Deze zinsadverbia kunnen ook als 'modifiers' van de zin worden gezien (Thomason & Stalnaker, 1973) Dit wordt geïllustreerd door de volgende twee voorbeelden:

- (16) Gisteren sliep Pingu nog. Vandaag slaapt hij niet meer.
- (17) Iemand wil het cadeau aan hem geven. Nu heeft hij het hem al gegeven.

De bewering dat zinnen met *nog* en *al* toestanden uitdrukken die normaal gesproken met anderen afwisselen kreeg kritiek. Wat Doherty (1973) als veronderstelling beschouwt, ziet König (1977) als triviale gevolgtrekkingen vanwege onze kennis van de wereld, zoals:

- (18) Slapen tegenover wakker zijn
- (19) Regen tegenover zonschijn

Het bijvoeglijke naamwoord *helemaal* is ook meegeteld. Het impliceert dat er een toestand was waar het *nog niet helemaal* was, dus bijvoorbeeld alleen *een beetje*. Met *helemaal* kan een afsluiting expliciet worden gemaakt zoals volgend voorbeeld illustreert:

- (20) De deur is helemaal dicht.

Terugkomend op temporele bijwoorden is een ander voorbeeld:

- (21) Paul is nog een scholier – Peter is al een student

Dit voorbeeld laat zien dat *nog* tot *al* in dezelfde dimensie langs een temporele schaal gaat, dus dat het ene voor het andere gebeurt. Temporele interpretaties van *nog* en *al* zijn alleen maar beschikbaar als de toestand uitgedrukt door de rest van de zin iets is wat kan veranderen (König, 1977).

2.6 Verwerving van verschillende tijdsvormen

Schaerlaekens (2008) deelt de ontwikkeling van kinderen in fases in. Dit zijn de differentiatiefase en de voltooiingsfase. In het volgende worden deze fases met betrekking tot tijdsverwerving resp. tijdsgebruik in het kort beschreven. Ook wordt ingegaan op regelmatige (zwakke) en onregelmatige (sterke) werkwoorden en op het fenomeen 'overregularisatie'. Al deze gegevens komen uit Schaerlaekens (2008).

Taalontwikkelingsfases:

Kinderen die tussen 2;6 – 5;0 jaar zijn, zitten in de differentiatiefase. Deze wordt weer onderverdeeld in de vroege en late differentiatiefase. In de vroege gebruiken kinderen de onmiddellijke toekomst. Dit is gaan + infinitief, bijvoorbeeld:

(22) Morgen gaat het regenen

In deze fase lukt de congruentie eerst bij hulpwerkwoorden en modale werkwoorden. Als ze iets willen uitdrukken dat in het verleden gebeurd is, gebruiken ze het onmiddellijke verleden. Dit is hetzelfde als 'perfect' of de voltooid tegenwoordige tijd: *hebben, zijn + voltooid deelwoord*, bijvoorbeeld:

(23) Dit is mooi geweest

Hier kunnen nog vaak fouten optreden. De congruentie is niet adequaat.

In de late differentiatiefase drukken kinderen de toekomst en het verleden uit met een adequate congruentie. De tijdsuitdrukking kan echter nog incorrecte vormen en overregularisatie inhouden. Overregularisatie wordt verderop beschreven.

De tijdsontwikkeling van het kind sluit met de voltooiingsfase af. Hier zijn de kinderen tussen 5;0 – 10;0 jaar oud. Hier worden de onregelmatige werkwoordsvormen bijgeleerd.

Regelmatige en onregelmatige werkwoorden:

Volgens Shulman (1998) beginnen kinderen met de leeftijd van drie jaar het verleden uit te drukken via de werkwoordsvorm. Naar de toekomst wordt aan de hand van hulpwerkwoorden (bijv. gaan) plus infinitief verwezen, maar bij het verleden verandert de hele vorm van het werkwoord. Hoe de vormverandering plaatsvindt, hangt van het werkwoord af. Het kan regelmatig zijn: hulpwerkwoord (*hebben* of *zijn*) plus voltooid deelwoord (prefix *ge-* en suffix *-d* of *-t*) of aan de stam wordt het suffix *-de* of *-te* toegevoegd. Deze werkwoorden zijn regelmatig of zwak.

Als er stamklinkerveranderingen optreden, is er sprake van onregelmatige of sterke werkwoorden. Bij Nederlandstalige, Engelstalige en Duitstalige kinderen is er een bepaald patroon te herkennen volgens welke deze onregelmatige vormen worden verworven (Bybee & Slobin, 1982; Marcus, e.a., 1995; Janssen, 1999). De volgende tabel geeft de ontwikkeling weer:

Tabel 3

Ontwikkeling van sterke en zwakke werkwoorden in het Nederlands

	Sterke werkwoorden	Zwakke werkwoorden
1^e stadium	Correct: kwam, at, liep, brak	Ontbreken nog
2^e stadium	Overregularisatie zonder vocaalwisseling: komde, eette, loopte, breekte	Correct: wandelde, tekende, knipte
3^e stadium	Overregularisatie met correcte of incorrecte vocaalwisseling: kwamde, atte, liepte, brookte	Correct: wandelde, tekende, knipte
4^e stadium	Correct: kwam, at, liep, brak	Correct: wandelde, tekende, knipte

Tabel uit Schaerlaekens, 2008

Rond de leeftijd van tweeënhalf jaar worden de onregelmatige vervoegingen een korte tijd beheerst. De volgende voorbeelden geven een beeld ervan:

- (24) eten-at-geeten
- (25) glijden-gleed-gegleden
- (26) krijgen-kreeg-gekregen

Er wordt vermoed dat deze werkwoordvormen als gescheiden woorden in het lexicon worden opgeslagen en in de loop der tijd pas met het eigenlijke werkwoord in verband worden gebracht.

Daarna gebeurt het dat kinderen sommige werkwoorden regelmatig vervoegen hoewel ze onregelmatig zijn. Dit wordt overregularisatie genoemd. De kinderen gaan ervan uit dat de regel stam plus *-te* of *-de* altijd toepasbaar is. Ze gaan als het ware een stap achteruit, want ze deden het eerst goed. “U-shaped development” is de term daarvoor (Marcus, 1992). De volgende voorbeelden verduidelijken dit:

- (27) Pingu heeft geslaapt
- (28) Hij is geloopt

Overregularisatie wordt ook interne regelvormende vaardigheid genoemd en is onafhankelijk van het taalaanbod (Schaelaekens, 2008). Sommige kinderen doorlopen een overgangsstadium. Ze passen de stamklinkerverandering van de onregelmatige werkwoorden toe, maar voegen *-d / -t* daar nog aan toe. Zo ontstaan volgende voorbeelden:

(29) Heeft gekreegt

(30) Is gesprongt

Sommige kinderen laten ook (delen van) onbeklemtoonde lettergrepen weg. Dat is een soort wisselwerking tussen de fonologische en morfologische ontwikkeling. Vaak gebeurt dat bij kinderen met een beperkte woordenschat wat tot het volgende leidt:

(31) Pingu heeft egeeft

(32) Hij is eloopt

Het blijkt dat het beheersen van de juiste vervoegingen van alle sterke werkwoorden (zowel m.b.t. congruentie als ook tijdgebruik) tot de leeftijd van 9;00-10;00 jaar kan duren (Schaerlaekens, 2008).

2.7 Specific Language impairment

SLI is een specifieke taalstoornis die bij ongeveer zeven % van de kinderen voorkomt (Bishop, 2006). Kenmerkend is dat de kinderen grote problemen hebben om taal te leren. Dat betreft zowel de receptieve (begrijpen) als ook de productieve (spreken) taal. Het beeld is echter heel variërend zowel in ernst als in de vorm van de stoornis. Een voor de hand liggende oorzaak is niet bekend. Wel werden in de loop der jaren heel veel hypothesen opgesteld, bijvoorbeeld dat het aan de ouders ligt, kinderen een hersenletsel tijdens de geboorte opgelopen hebben of aan gehoorproblemen lijden. Deze hypothesen werden echter vanwege het ontbreken van evidentie weer verworpen.

Onderliggende tabel laat zien waarmee rekening moet worden gehouden.

Tabel 4

Diagnostische criteria en gezamenlijke kenmerken SLI

Diagnostische criteria

- Taal is significant onder het niveau dat verwacht wordt gezien leeftijd en IQ; meestal scoort een kind in de laagste tien % van een gestandaardiseerde test van expressieve en/of receptieve taal;
 - Non-verbaal IQ en non-linguïstische aspecten van ontwikkeling (zelfredzaamheid, sociale vaardigheden) zijn gemiddeld;
-

-
- Taalmoeilijkheden kunnen niet door gehoorproblematiek, fysieke anomalieën van de spreekapparatuur of een onvoldoende stimulerende omgeving verklaard worden;
 - Taalmoeilijkheden worden niet door hersenbeschadiging veroorzaakt.

Gezamenlijke kenmerken (maar individueel nogal variërend)

- Vertraging in het begin van praten; het eerste woord komt vaak niet voor de leeftijd van twee;
- Onrijpe of afwijkende productie van spraakklanken, vooral bij voorschoolse kinderen;
- Gebruik van vereenvoudigde grammaticale structuren, zoals omissie van verleden tijd uitgangen of het hulpwoord *is*, na de leeftijd waarop het eigenlijk beheerst moet worden;
- Beperkte woordenschat, in productie en begrip;
- Zwak verbaal korte-termijngeheugen, vaak blijkend in taken die om herhaling van woorden en zinnen vragen;
- Moeite om complexe taal te begrijpen, vooral als de spreker snel praat.

(vergelijk Bishop, 2006)

SLI zou gedefinieerd kunnen worden als een conditie die tot vertraagde taalverwerving zonder enige kennelijke handicap zoals doofheid, autisme of intellectuele problemen (Krapp & Wilson, 2005) leidt. Het is ook onduidelijk of deze kinderen een vertraging hebben en de juiste ontwikkelingsroute volgen of juist daarvan afwijken (Katz & Tallal, 1992).

Hoofdstuk uit verslag ingeleverd bij J. Klatter i.v.m. cursus taalstoornissen (2016)

3. Methodologie

In dit hoofdstuk worden eerst de onderzoeksgroepen van Julien (2015) beschreven, de selectiecriteria uitgelegd en tenslotte de voor het huidige onderzoek gevormde groepen voorgesteld. Daarna volgt de uitleg van de procedure van de dataverzameling van Julien (2015) en een bespreking van haar resultaten die aanleiding tot het huidige onderzoek gaven. Voor dit onderzoek werd het afsluitende plaatje van de narratieven in detail gecodeerd. Informatie over de statistische analyse vormt het besluit van de methodologie.

3.1 Onderzoeksgroepen

De door Julien (2015) onderzochte kinderen (in het volgende: participanten) zijn in Nederland opgegroeid en werden gerekruteerd in de Randstad en in steden uit het oosten van Nederland. De participanten waren 3;5 tot 8;6 jaar oud en bezochten vanaf de leeftijd van 2;6 de peuterspeelzaal voordat ze met vier jaar naar de basisschool kwamen. Tabel vijf geeft criteria weer die gebruikt werden om participanten te selecteren.

Tabel 5
Verantwoording van de exclusiecriteria

Leraren en/of ouders hadden geen vermoeden van lagere cognitie	SLI wordt gezien als een enkele syndroom waardoor de nonverbale IQ en nonlinguistische aspecten van de ontwikkeling (self-help skills, social skills) binnen het normale gebied vallen. Echter wordt ook gezegd dat de ontwikkeling aangetast is omdat meer dan één cognitieve proces verstoord is (Bishop, 2006).
Het kind had geen episodes van otitis media met effusie (OME; middenoorontsteking met vochtafscheiding)	Elke episode van OME kan tot een periode van hoorproblemen leiden en hoorproblemen kunnen gesproken taalleren belemmeren (Friel-Patti & Finitzo, 1990)
Geen terugkerende hoorproblemen in de laatste 6 maanden voor deelname aan de studie	SLI impliceert een taalprobleem dat niet kan worden toegeschreven aan hoorstoornissen.
Hoorproblemen	Hoorproblemen kunnen gesproken taalleren belemmeren (Friel-Patti & Finitzo, 1990).

Het kind had geen gedragsproblemen zoals autisme of extreme vormen van ADHD	Het criterium dat geen symptomen van gestoorde sociale interactie en restrictie van activiteiten aanwezig mogen zijn, sluit kinderen met 'semantisch-pragmatische' stoornis uit van de categorie SLI (Leonard, 2014).
Beide ouders of zorgverleners van de monolinguale kinderen waren moedertaalsprekers van het standaard Nederlands	Op die manier hebben alle kinderen alleen Nederlandstalige input.

De volgende tabel laat zien hoe de groepen voor het huidige onderzoek zijn samengesteld. Let op dat de eerste groep kinderen zonder SLI zijn en de overige groepen kinderen met SLI.

Tabel 6
Participanten

Nummer van groep	Kinderen	Aantal kinderen
1	Jonge kleuters zonder SLI (42-66 maanden)	15 (9 mannelijk, 6 vrouwelijk)
2	Jonge kleuters met SLI (50 -66)	17 (11 mannelijk, 6 vrouwelijk)
3	Kleuters en jonge schoolkinderen met SLI (68-90 maanden)	17 (9 mannelijk, 8 vrouwelijk)
4	Jonge schoolkinderen met SLI (92-104 maanden)	8 (6 mannelijk, 2 vrouwelijk)

3.2 De experimentele taak

De verzameling van de data vond plaats als volgt. Er werden filmfragmenten getoond waarvan van ieder fragment drie afbeeldingen geselecteerd werden. Deze werden op het beeldscherm gepresenteerd vlak na de film. De eerste afbeelding laat het begin van een actie of toestand zien, de tweede afbeelding de actie of toestand zelf en de derde afbeelding het einde van een actie of toestand. In de huidige onderzoek gaat het dan om de derde afbeelding.

De werkwoorden die in de experimenten werden gebruikt werden in vier categorieën verdeeld op basis van semantische aspecten zoals hun duratieve aard, argumentenstructuur en de mogelijke aanwezigheid van een adverbium of een object in de zin dat een eindpunt van

de actie of toestand signaleert. De basis van deze categorisatie van de werkwoorden in Julien's studie (2015) vormden de vier klassen van Vendler (1957). De werkwoorden werden ook gegroepeerd volgens de volgende morfologische karakteristieken: regelmatigheid en de aanwezigheid van een verbale partikel. De werkwoorden en hun indeling zijn in bijlage A te vinden.

Korte filmfragmenten en afbeeldingen van de animatieserie 'Pingu' werden gebruikt. Pingu is een Brits-Zwitsers stop-motion-animatie, een klei-animatie. Deze TV serie, gecreëerd door Gutmann, gaat over een antropomorfische pinguinfamilie die een verzonnen pinguinaal spreken, voornamelijk bestaande uit een herhaling van luid toeterende geluiden. Het programma DVD x 4.0 werd gebruikt om de DVD *Pingu voor altijd* (The Pygos Group & Hit Entertainment Limited, 2010) in delen te scheiden. Daarna werden fragmenten uit de geconverteerde DVD gelicht met behulp van het program Virtual Dub 1.9. De serie van Pingu werd gekozen vanwege zijn populariteit bij verschillende leeftijdsgroepen. De eenvoud en transparantie zorgden ervoor dat de participanten de filmpjes zonder problemen konden begrijpen.

De kinderen werden individueel getest. De taken werden gepresenteerd op een laptop met het software programma E-prime 2.0 gebruikt (Schneider, Eschman & Zuccolotto, 2001). Afhankelijk van de taak werd iedere participant geïnstrueerd om een handeling of een toestand op een afbeelding te beschrijven. Het E-prime programma maakte niet alleen een randomisatie van de test items in de experimenten mogelijk, maar ook de opname van de antwoorden van de patiënten. Alle door de participanten geproduceerde uitingen werden orthografisch getranscribeerd. Gebruikte transcriptie conventies zijn afkomstig uit de transcriptie systeem van CHAT (Codes for the Human Analysis of Transcripts) (MacWhinney, 2000). Een codeersysteem bestaand uit tien categorieën werd ontworpen voor het experiment. Elke categorie representeerde een bepaald type van constructie en zijn varianten. De data werden geanalyseerd met de software programma's Microsoft Excel 2007 en IBM SPSS 21.

3.3 Resultaten van Julien (2015)

Onderstaande tabel laat de narratieve taak zien. Het zijn de target en non-target constructies (percentages gebaseerd op het totaal van verschillende constructies) van de derde conditie voor de VY (very young) eentalige normaal ontwikkelden kinderen. De andere groepen werden niet bekeken omdat het meertalige kinderen waren en het in de huidige scriptie maar om monolinguale kinderen gaat. In Non-target constructies bevatten constructies

met een ander lexicale werkwoord als de target lexicale werkwoord. Het telt niet op tot honderd omdat sommige kinderen geen uiting maakten.

Tabel 7

Target en non-target constructies

	TARGET		Non Target	
Perfect	zijn+ppart	0.0%	present tense	24.2%
	hebben+ppart	5.1%	copula zijn+adj/adv	14.8%
	zijn+klaar met+inf	1.2%	past tense	12.9%

Wat meteen opvalt is dat nul % van de jonge kinderen het hulpwerkwoord *zijn* gebruikt. Hoewel er bij drie werkwoorden (*springen*, *liggen*, *glijden*) de constructie met zowel *zijn* en *hebben* mogelijk is en bij twee werkwoorden (*oplopen* en *vallen*) een constructie met *zijn* noodzakelijk is. Er wordt alleen *hebben* gebruikt (5.1%). Dit komt doordat twee kinderen uitsluitend *hebben* meer als vier keer gebruiken. De constructie *zijn* + *klaar* met INF wordt van de jonge kinderen tot 1.2 % geproduceerd. In het huidige onderzoek wordt gekeken naar het voorkomen van deze constructies bij oudere kinderen. Hogere percentages zijn hier te verwachten. Wat het gebruik van de tegenwoordige tijd bij non-target constructies betreft, is het hoge percentage van 24.2 % opvallend. Copula *zijn* + *adj/adv*. (bijvoorbeeld '*hij is klaar*') wordt tot 14.8 % gebruikt. Het kleinste percentage is met 12.9 % de verleden tijd.

Een betrouwbaarheidsanalyse voor alle groepen kinderen samen leverde goede Cronbach's alfa's op voor de zestien items van de 'perfect' conditie: $\alpha = .836$. Deze hoge waarden laten zien dat de testen intern consistent waren met betrekking tot target antwoorden en dat het mogelijk is de som van target antwoorden als indicator voor testprestaties van de kinderen te zien. Alle kinderen, op één na, namen deel aan de taak.

Julien (2015) constateert dat bij kinderen het werkwoord in zowel de tegenwoordige tijd als ook in de verleden tijd vaak met lexicale elementen gepaard gaat. Deze drukken met *al* of *niet meer* het perfectief aspect uit. Ook wordt gebruik gemaakt van vaste uitdrukkingen zoals '*stoppen met* + *INF*'.

Bas, een 7;9 jarige monolinguale jongen, heeft een kort filmpje gezien waar Pingu een pinguin hoofd van klei maakt en hij zegt het volgende:

Tabel 8

Voorbeeld van een verhaal over Pingu

Afbeelding 1	Afbeelding 2	Afbeelding 3
Hier gaat ie nog niet maken.	Maar daar wel. Hij gaat maken.	Daar is ie al gestopt met *gemaakt.

Dat heeft geleid tot een verdere codering waar gedetailleerd aandacht werd besteed aan de derde uiting.

3.4 Codering van het afsluitende plaatje

De codering van het afsluitende plaatje doorliep meerdere stappen. Het uitgangspunt was of de actie of gebeurtenis succesvol kon worden afgesloten. Er bleek dat er meerdere factoren zijn die tot een geslaagde afsluiting kunnen leiden. Ten eerste werd naar de tijd van het gevraagde werkwoord gekeken. Wat uit de literatuur blijkt (zie hoofdstuk 2.3. *Posttime*) is dat het werkwoord vervoegd in de voltooid verleden tijd (perfect of plusquamperfectum) altijd tot een afsluiting leidt. Het gebruik daarvan kreeg daarom de term ‘targetconstructie’. Dit gaf aanleiding om ook de andere tijdsvormen (tegenwoordige tijd en onvoltooid verleden tijd) te onderzoeken waardoor de tijden ‘presens’ en ‘imperfect’ tot de codering werden toegevoegd. Omdat het vinden van een tijd niet altijd mogelijk was gezien het feit dat het werkwoord soms werd weggelaten, ontstond daarnaast de categorie ‘geen tijd’. In een zulk geval was het bijzonder interessant om na te gaan wat in dit geval wel tot een succesvolle afsluiting leidde. Er bleek dat de kinderen bijwoorden gebruikten, zoals *niet meer* of *al*. Deze drukken ook een afsluiting uit. Dit leidde tot het systematische onderzoeken op ‘afsluitingsgeschiktheid’ van alle bijwoorden. Uiteindelijk bleken de volgende bijwoorden meestal voor een afsluiting te worden gebruikt: *af*, *al*, *helemaal*, *klaar*, *niet*, *niet meer*, *op* en *weer*.

Wat het werkwoord zelf betreft, werd duidelijk dat heel vaak het gevraagde werkwoord werd vervangen door een ander werkwoord. Het leek interessant om én naar de soort werkwoord te kijken (statief, resultatief) en te onderzoeken of er bepaalde combinaties vaker optreden, dus samen met een hulpwerkwoord of een copula. Op die manier werd duidelijk dat kinderen de neiging hadden om een toestand te beschrijven zoals ‘*hij is klaar*’ of ‘*hij werd wakker*’ wat ook weer een afsluiting tot gevolg had. Woorden als *afglijden* in plaats van de targetconstructie ‘*heeft gegleden*’ of ‘*hij staat*’ in plaats van ‘*heeft gezeten*’ sluiten het gevraagde werkwoord ook af. De reden daarvoor is dat het nieuwe werkwoord het oude werkwoord onmogelijk maakt omdat allebei niet tegelijkertijd kunnen optreden. Naast de beschreven ‘targetconstructie’, ‘toestand’ en ‘vervolgactie’ categorieën, moest er ook een

vierde, de 'niet classificeerbaar' categorie bijkomen. Er waren namelijk uitingen waarbij het onduidelijk was wat het kind precies bedoelde vanwege transformaties of omissies van het woord, bijvoorbeeld '*hij is glad*' of '*deruit stap*' en uitingen die niet in de context pasten en waarvan niet duidelijk was of het een vervolgactie was of het tegelijkertijd met het gevraagde werkwoord gebeurde ('*doet de ogen dicht*' als afsluiting voor *geven*). Onder 'niet classificeerbaar' vielen ook uitingen met het gevraagde werkwoord welke vervoegd waren in de tegenwoordige tijd of onvoltooid verleden tijd waar geen afsluitende bijwoord bij was. In de volgende tabel zijn alle coderingen opgenomen.

Tabel 9
Coderingen

Onderzocht	Codes resp. verklaringen
Werkwoord	16 verschillende (zie bijlage A)
Antwoord	Ja: 1 Nee: 99
Tijd	Presens (tegenwoordige tijd): 1 Imperfectum (verleden tijd): 2 Perfectum (voltooid tegenwoordige tijd): 3 Plusquamperfectum (voltooid verleden tijd) :4 Geen tijd: 0 Geen antwoord: 99
Hulpwerkwoord	Ja: 1 Nee: 0 Geen antwoord: 99
Copula	Ja: 1 Nee: 0 Geen antwoord: 99
Afsluiting	Ja: 1 Nee: 0 Geen antwoord: 99
Afsluitingsbijwoord	1: Ja 0:Nee Geen antwoord: 99
Soort afsluitingsbijwoord	af, al, helemaal, klaar, niet, niet meer, op, weer
Afsluitingsmanier	1: Target werkwoord voltooid (O): (Zijn/hebben) + voltooid deelwoord 2: Toestand (P): Statische werkwoorden 3: Vervolgactie (Q): Ander werkwoord dan target of toestand 4: Niet classificeerbaar (R): Onduidelijk doel van uiting en niet passend in een andere categorie Geen antwoord: 99
Type werkwoord	1: Statief 2: Transitief 3: Intransitief 4: Resultatief
Vervoeging werkwoord	1: regelmatig 2: onregelmatig 3: met bijwoord

3.5 Statistische analyse

Er is een univariate variantieanalyse uitgevoerd met behulp van SPSS (IBM, 2015). Dit werd gedaan om na te gaan of er een groepseffect bestond met betrekking tot een succesvolle afsluiting en met betrekking tot de gebruikte afsluitingsmanier. Bovendien werd gekeken of het gebruik van een afsluitingsbijwoord significante verschillen opleverde met betrekking tot een succesvolle afsluiting. Om meer over de verschillen tussen de gemiddelden te kunnen zeggen werden post-hoc testen uitgevoerd. Bijna altijd werd Gabriel's procedure gebruikt. De reden hiervoor is dat de groepsgrootten van de eerste drie groepen ongeveer gelijk waren. De vierde groep had een veel kleinere groepsgrootte. Als deze groep in de analyse betrokken werd, werd Hochberg's GT2 genomen. Dit is te doen bij sterk verschillende groepsgrootten (Field, 2013). Met behulp van de multiple comparisons konden de groepsgemiddelden met elkaar worden vergeleken en op significantie worden getest. Om de aanname van homogeniteit van de variantie binnen de groepen te controleren is de Levene's test voor Equality of variances uitgevoerd. Indien de assumpties van gelijke varianties geschonden waren, werd via de one-way ANOVA 'Welch' (Welch, 1951) uitgevoerd. Deze test geldt als alternatief voor de ANOVA F test onder heterogeniteit van varianties (Show-Li & Shieh, 2014). In dit laatste geval worden niet de ANOVA uitkomsten gerapporteerd, maar die van Welch. (Kay, 2014).

Er is met een betrouwbaarheidsinterval van 95% gewerkt. Dit levert een alpha van .05 op. Als er een significant effect kon worden vastgesteld, werd er de effect size uitgerekend met de partial eta squared.

4. Resultaten

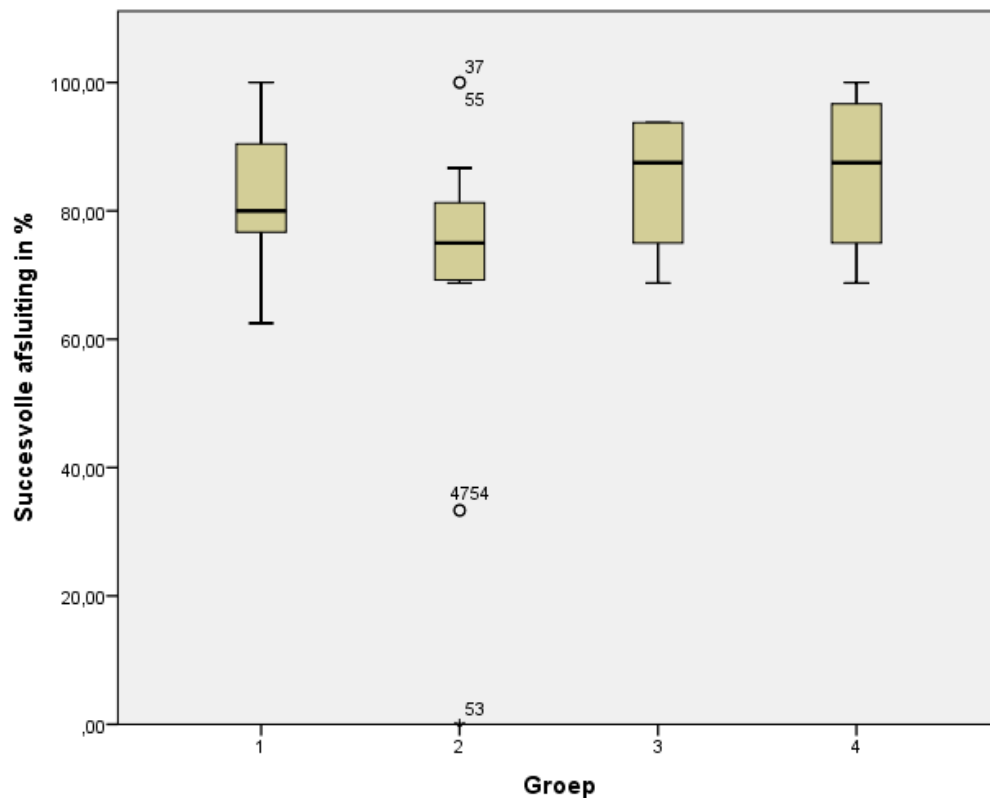
In de output van SPSS zullen voortaan de groepen 1, 2, 3 en 4 genoemd worden. Onderstaande tabel geeft weer waarvoor de nummers staan.

Tabel 10
Participanten

Nummer van groep	Kinderen
1	Jonge kleuters zonder SLI (42-66 maanden)
2	Jonge kleuters met SLI (50 -66)
3	Kleuters en jonge schoolkinderen met SLI (68-90 maanden)
4	Jonge schoolkinderen met SLI (92-104 maanden)

4.1 Deelvraag 1

De eerste deelvraag is welke samenhang er bestaat tussen leeftijd en het uitdrukken van een succesvolle afsluiting. De boxplot in Figuur 1 laat zien hoe de verdeling van de scores is in de vier leeftijdsgroepen met betrekking tot het percentage hoe vaak dat de afsluiting bij ieder kind lukt.

Figuur 1. Verdeling van de scores in de vier leeftijdsgroepen

Het valt op dat groep 2, de jonge kleuters met SLI, ten opzichte van de andere groepen het laagst scoorden, maar de verschillen tussen de groepen zijn niet groot.

Er zijn vijf uitschieters in groep 2, zowel met uiterst lage score als twee uitschieters aan de bovenkant. De betrokken kinderen worden hieronder besproken.

37 (=participant 322)

In de dertien keer dat dit meisje een uiting produceerde lukte het haar elke keer een succesvolle afsluiting te bereiken. Vijf keer maakte ze gebruik van een bijwoord en drukte een toestand uit, de andere acht keer gebruikte ze gevarieerd of een targetconstructie of een toestand of een vervolgactie. Volgende uitingen worden als voorbeeld aangehouden:

- (33) Pet gekregen (cadeau krijgen)
- (34) Is ie blij (eten)
- (35) Eraf glijden (liggen)

55 (=participant 340)

Het is heel opvallend dat deze jongen in de vijftien keer dat hij een uiting maakte, er in slaagde om steeds de targetconstructie te gebruiken. Hij overregulariseerde werkwoordsvormen en in elke antwoord was het bijwoord *al* aanwezig. Voorbeelduitingen waren:

- (36) Al gekrijgt (cadeau krijgen)
- (37) Al gedeurdicht (dichtdoen)
- (38) Al gemaakt (maken)

47 (=participant 332)

Dit meisje bereikte maar een keer een succesvolle afsluiting met het bijwoord *klaar*. De andere twee keren dat ze een uiting produceerde, lukte het haar niet.

- (39) Gaat een cadeau krijge (cadeau krijgen)
- (40) Valt (vallen)

De overige keren produceerde zij geen uitingen, maar viel stil.

53 (=participant 338)

Dit meisje produceerde op één keer na geen uitingen. De keer dat zij wel iets zei, realiseerde ze echter geen succesvolle afsluiting.

(41) deed ie geven aan hem (geven)

54 (=participant 339)

Deze jongen produceerde maar drie keer een uiting. Daarvan sloot hij één keer met succes een actie af:

(42) lopen (plassen)

Uit een One-way ANOVA bleek dat groep een significant effect had op de afsluiting ($F(3, 53) = 3.31, p = .027, \eta^2 = .16$). Op grond van Gabriel's procedure kon geconcludeerd worden dat groep 2 in vergelijking met groep 3 significant minder vaak een succesvolle afsluiting bereikte ($p = .038$). Verder zijn er geen significante verschillen te rapporteren. Aan de assumptie van gelijke varianties in de groepen wordt voldaan, Levene's $F(3, 53) = 2.14, p = .12$.

4.2 Deelvraag 2

De tweede deelvraag bestond erin te onderzoeken welke samenhang er bestaat tussen leeftijd en afsluitingsmanier. In tabel elf wordt allereerst getoond hoe vaak met welke afsluitingsmanier een afsluiting lukt.

Tabel 11

Afsluiting in verband met afsluitingsmanier

		Afsluitingsmanier				Total
		target werkwoord voltooid	toestand	vervolgactie	niet classificeerbaar	
Afsluiting	Nee	0	34	40	65	139
	Ja	162	274	229	17	682
Total		162	308	269	82	821

Zoals te zien is in tabel elf betekent het gebruik van een afsluitingsmanier niet per se een succesvolle afsluiting. De tabel laat zien in hoeveel gevallen er een afsluitingsmanier werd gebruikt en dit een succesvolle afsluiting tot gevolg had en in hoe veel gevallen een geslaagde afsluiting uitbleef.

In rond 80 % van de gevallen was een succesvolle afsluiting mogelijk. Alleen in ongeveer 20 % was dit niet het geval. Met de targetconstructie lukte een afsluiting altijd, de tweede beste manier was de toestand, daarop volgde de vervolgactie en tenslotte de

onclassificeerbare uiting. Deze laatste afsluitingsmanier lukte maar in ongeveer 1/4 van de gevallen dat een niet classificeerbare uiting werd gebruikt.

Het is opvallend dat er in de categorie 'niet classificeerbaar' wel zeventien gevallen waren waar wel een afsluiting lukte. In het volgende wordt aan de hand van voorbeelden uitgelegd waarom deze uitingen niet in één van de andere drie categorieën zijn geplaatst.

1. Door omissies of transformaties was het werkwoord alleen maar uit de context te vermoeden en kon niet met zekerheid worden bepaald:

- (43) Hij is glad (glijden; participant 312)
- (44) Afglijfd (liggen; participant 326)
- (45) Deruit stapt (staan; participant 341)

2. Er werd geen (hoofd)werkwoord of helemaal geen werkwoord gebruikt:

- (46) Toen een stok eraan (maken; participant 103)
- (47) Moest die eraf (liggen; participant 103)
- (48) Daar niet (springen; participant 333)

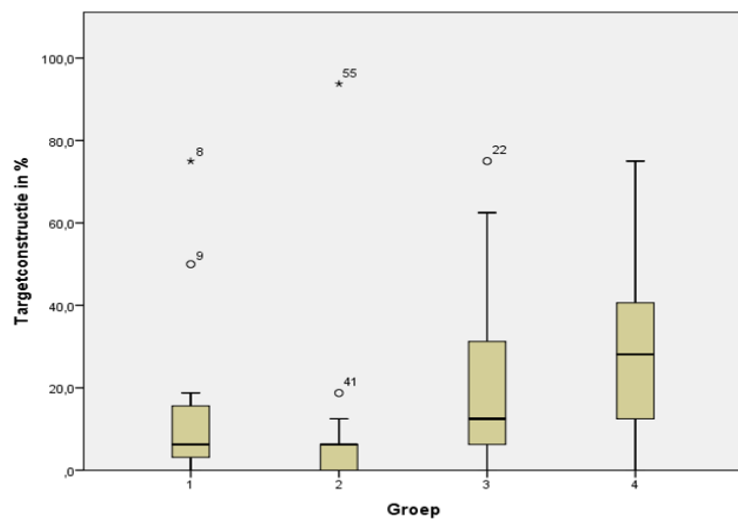
3. Er werd hetzelfde werkwoord gebruikt (dus geen vervolgactie of toestand), maar door een bijwoord of een bijkomend werkwoord kon de gebeurtenis of actie wel afgesloten worden:

- (49) Daar gaat ie niet meer huilen (huilen; participant 106)
- (50) Doet ie hem helemaal dicht (dichtdoen; participant 334)
- (51) ging stoppe met plasse (plassen; participant 336)

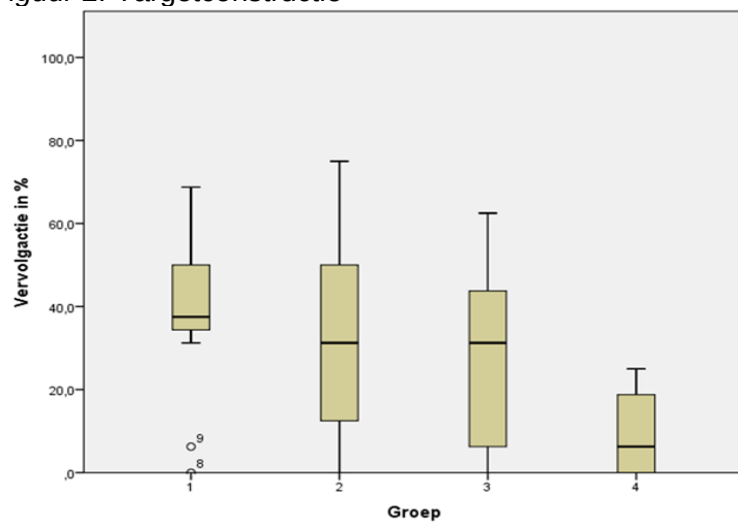
4. Met behulp van een negatie is het kind erin geslaagd de gebeurtenis of actie af te sluiten:

- (52) Gaat niet glijden (glijden; participant 318)
- (53) Gaat niet slapen (slapen; participant 240)

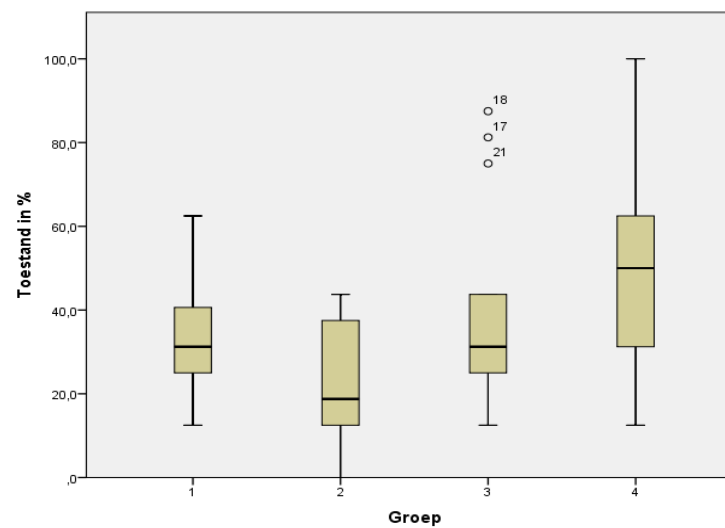
De volgende boxplots laten het percentage van het gebruik van de vier mogelijke afsluitingsmanieren zien ten opzichte van de verschillende groepen. Dit zijn 'targetconstructie', 'toestand', 'vervolgactie' en 'niet classificeerbaar'.

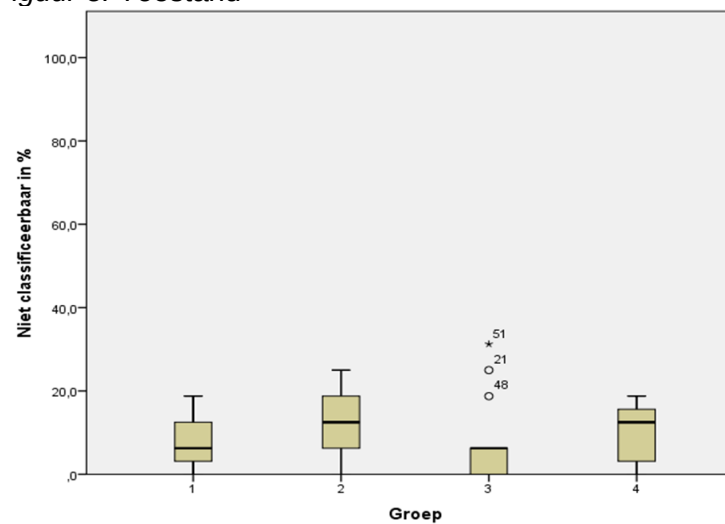
Figuur 2. Targetconstructie

Figuur 4. Vervolgactie

Figuur 3. Toestand

Figuur 5. Niet classificeerbaar

Beschrijvingen:

Figuur 2 laat de vier groepen van kinderen zien met betrekking tot het percentage hoe vaak dat ze de targetconstructie hebben gebruikt.

Opvallend is dat de variaties in groep 3 en in groep 4 heel groot zijn. Qua mediaan lijkt het erop dat de percentage van de geproduceerde targetconstructies steeds hoger ligt naarmate de kinderen ouder zijn. Op groep 4 na, heeft iedere groep tenminste één uitschieter. In de groepen 3 en 4 was de range respectievelijk 0 % tot 62 % en 0 % tot 80 %. Bij de groepen 1 en 2 ging de range van 0 % tot 20 % en 0 % tot 10 %, maar de verschillen waren niet significant.

De boxplots van figuur 3 laten de vier groepen van kinderen zien met betrekking tot het percentage hoe vaak dat ze een uiting over een toestand hebben gemaakt. De medianen van de jonge kleuters zonder SLI en de jonge kinderen met SLI zijn allebei ongeveer hetzelfde, namelijk 30 %. Verder is in groep 4 heel veel variatie te zien, het gaat van 10 % tot 100 %. Opvallend zijn de drie uitschieters van de jonge kinderen met SLI.

De boxplots van figuur 4 laten de vier groepen van kinderen zien met betrekking tot het percentage hoe vaak dat ze een uiting over een vervolgactie hebben gemaakt. Opvallend is dat de mediaan van de jonge schoolkinderen met SLI (groep 4) het laagst is. De jonge kleuters met SLI (groep 2) hebben de grootste spreiding. Deze van de jonge kleuters zonder SLI (groep 1) is in vergelijking heel klein, maar er zijn twee uitschieters aanwezig.

Figuur 5 laat de vier groepen van kinderen zien met betrekking tot het percentage hoe vaak dat ze een uiting hebben gemaakt die niet classificeerbaar was. Groep 2 vertoont de meeste variatie.

Rapportage:

Targetconstructie

De jonge kleuters zonder SLI hebben twee uitschieters. Nr. 8 en nr. 9. Nr. 8 is een extreme uitschieter die met een sterretje wordt aangegeven. Ook hebben de jonge kleuters met SLI twee uitschieters waarvan er ook één (nr. 55) een extreme is. Bij de kleuters en jonge schoolkinderen met SLI zit er een uitschieter bij.

8 (=participant 109)

Deze jonge kleuter uit de eerste groep gebruikte even zo vaak de targetconstructie als het beste kind uit groep 4. Het lijkt wel alsof de jongen het idee snapte, maar in de overregularisatiefase zat (zie hoofdstuk 2.6 *Verwerving van verschillende tijdsvormen*). De volgende voorbeelden lichten dit toe:

- (54) heeft ie al gegeven (geven)
- (55) heeft ie al geloopt (oplopen)
- (56) is...heeft al gezit (zitten)

Dat het kind het idee snapte dat het voltooid deelwoord met een *ge* wordt gevormd en het dit consequent toepaste is ook op te merken aan het feit dat het kind een keer met *ge* begon, even stopte en met *geslaapt* verder ging. Bovendien is opvallend dat het kind nooit iets zei wat een vervolgactie of onclassificeerbaar was.

9 (=participant 111)

Dit meisje lijkt qua taalproductie erg op de jongen met nr. 109. Het vervoegde ook het werkwoord tot het voltooid deelwoord niet altijd goed (maar vier van de twaalf keer). Dit is te zien in de volgende voorbeelden:

- (57) is al geglijdt (glijden)
- (58) gespringt (springen)
- (59) is al gevalt (vallen)

Dat ook dit kind in de overregularisatiefase zat, is waarschijnlijk. Er is zelfs hetzelfde als bij kind 109 te zien dat het met *ge* begon en met hulp pas tot het gevraagde voltooid

deelwoord kwam. Ook is er in vijf van de acht gevallen bij haar de afsluitingspartikel *a/* te noemen.

Daarnaast zitten in groep 2 twee uitschieters. Dit zijn volgende:

41 (=participant 326)

Dit meisje gebruikte drie keer de targetconstructie (in 20% van zijn uitingen) en vervoegde consequent juist. Voorbeelden (62) – (64) illustreren dit: De andere kinderen uit zijn groep deden dit veel minder.

(60)	heeft(...) gekregen (cadeau krijgen)
(61)	is (...) dicht gedaan (dichtdoen)
(62)	heeft (...) gemaakt (maken)

55 (=participant 340)

De jongen is een extreme uitschieter welke in 93 % van de gevallen de targetconstructie gebruikte. Hiermee scoorde hij zelfs ruim beter dan het beste kind uit de oudste groep. Het kind uitte steeds maar twee woorden: *a/* en het voltooid deelwoord. Laatste werd in alle gevallen op dezelfde manier gevormd. *Ge+ werkwoordstam + t*. Hier is dus ook sprake van overregularisatie wat de volgende voorbeelden verduidelijken:

(63)	al gekrijgt (cadeau krijgen)
(64)	al gekijkt (omkijken)
(65)	al gevalt (vallen)

22 (=participant 307)

Het meisje scoorde gelijk goed als het beste kind uit de groep met de oude SLI kinderen. Bij dit kind is opvallend dat het het voltooid deelwoord bijna altijd goed had. Één keer maar werd het overregulariseerd (*gespringt*) en een keer liet het kind de *t* weg (*gemaak*). Bijzonder is dat *hebben* altijd fout geconjugeerd werd. Het kind gebruikte in plaats van de derde persoon enkelvoud de eerste persoon of tweede persoon enkelvoud (*heb* of *hebt*). Dit is te zien in de volgende voorbeelden:

(66)	hebt al gegleden (glijden)
(67)	heb hem dicht gedaan (dichtdoen)

(68) hebt al gehuild (huilen)

In tien van de twaalf gevallen voegde het kind de afsluitingspartikel *a/* toe.

Uit een One-way ANOVA bleek dat groep geen significant effect had op het gebruik van de target constructie ($F(3, 53) = 1.81$, $p = .16$, $\eta^2 = .09$. Levene's test for Equality of Variances is niet significant ($p = .64$), dus is de assumptie van gelijke varianties niet geschonden.

Toestand

De jonge kinderen met SLI hebben drie uitschieters.

17 (=participant 302)

Het meisje gebruikte de toestand in 81 % van haar uitingen (dertien keer). Dit is 50 procentpunten meer dan de mediaan van haar groepsgenoten. Opvallend aan dit kind is dat het geen bepaald patroon volgde maar gevarieerd de toestanden uitdrukte. Zij gebruikte zinnen zoals:

- (69) hebt de deur al dicht (dichtdoen)
- (70) nu heeft-ie klaar met glijden (glijden)
- (71) kijkt nu niet meer om (omkijken)

18 (=participant 303)

Deze jongen gebruikte in 88 % van zijn uitingen (viertien keer) de toestand om het plaatje af te sluiten. In 79 % van deze gevallen begon hij zijn uiting met '*is ie*', zie volgende voorbeelden:

- (72) is ie al klaar met krijgen (cadeau krijgen)
- (73) is ie er al (oplopen)
- (74) is d'r al mee klaar met vallen (vallen)

Het kind gebruikte de afsluitingspartikel *al* tien keer. Dit accentueert de afsluiting. Verder is een aantal keren (acht keer) de constructie '*klaar met*' + *werkwoord infinitief* te vermelden. De jonge gebruikte zinnen zoals:

- (75) is klaar met huilen (huilen)
- (76) is ie al klaar met plassen (plassen)

Het blijft niet bij '*klaar met*' + *werkwoord*, maar de jongen zei ook '*wakker met slapen*' waardoor van overregularisatie (zie hoofdstuk 2.6 *Verwerving van verschillende tijdsvormen*) kan worden gesproken.

21 (=participant 306)

Dit meisje gebruikte in 75 % van de gevallen de toestand voor de afsluiting. De overige 25 procentpunten zijn onclassificeerbare uitingen. Het kind begon zijn zinnen vaak met een vorm van *zijn* + eventueel *derde persoon masculinum enkelvoud* + '*klaar*'. Dit wordt verduidelijkt aan de hand van de volgende voorbeelden:

- (77) is klaar met glijden (glijden)
- (78) was ie klaar met slapen (slapen)

Bij de drie onclassificeerbare uitingen maakte het kind altijd gebruik van de gevraagde werkwoorden, maar liet die dan in de tegenwoordige tijd staan. Dit laten volgende voorbeelden zien:

- (79) toen krijg die een pet (cadeau krijgen)
- (80) geeft een visnet (geven)

Uit een One-way ANOVA bleek dat groep een significant effect had op het gebruik van de toestand ($F(3, 53) = 4.85$, $p = .005$, $\eta^2 = .0.22$. Levene's test for Equality of Variances is niet significant ($p = .33$), dus zijn de assumpties van gelijke varianties niet geschonden. Het gemiddelde gebruik van toestand van groep 1 was 32.08 (SD = 13.34), van groep 2: 21.69 (SD = 15.64), van groep 3: 39.71 (SD = 21.76) en van groep 4: 50.00 (SD = 26.93).

Op grond van Gabriel's procedure kon geconcludeerd worden dat groep 4 in vergelijking met groep 2 significant vaker een toestand gebruikte ($p = .005$). Ook valt er een significant verschil te rapporteren tussen groep 2 en groep 3 ($p = .045$). Echter, groep 1 week noch significant af van groep 2 ($p = .55$), van groep 3 ($p = .83$) noch van groep 4 ($p = .18$). Er is tenslotte ook geen significant effect tussen groep 3 en 4 te rapporteren ($p = .73$).

Vervolgactie

In de groep 'jonge kleuters zonder SLI' zijn er twee uitschieters.

8 (=participant 109)

Deze jongen gebruikte geen één vervolgactie. Zijn meeste uitingen waren in de voltooid verleden tijd, de overigen drukten een toestand uit. Zie volgende voorbeelden:

- (81) heeft gesprongen (springen)
- (82) is klaar met huilen (huilen)

9 (=participant 111)

Dit meisje gebruikte maar volgende vervolgactie:

- (83) valt er achterover (liggen)

De meeste keren paste het kind de voltooid verleden tijd toe, daarna volgde het gebruik van toestand en op de een na laatste plaats waren onclassificeerbare uitingen. De vervoeging van *hebben* ging nog niet altijd goed wat aan de hand van volgende voorbeelden te zien is:

- (84) heb gemaakt (maken)
- (85) hebt ie hem al ge..geven (met hulp; geven)

Uit een One-way ANOVA bleek dat groep een significant effect had op het gebruik van de vervolgactie ($F(3, 53) = 4.16$, $p = .010$, $\eta^2 = .19$. Levene's test for Equality of Variances is niet significant ($p = .24$), wat betekent dat aan de assumptie van gelijke varianties voldaan is.

Het gemiddelde gebruik van vervolgactie van groep 1 was 40.42 (SD = 20.17), van groep 2: 30.88 (SD = 22.59), van groep 3: 27.94 (SD = 21.00) en van groep 4: 9.38 (SD = 10.56).

Op grond van Gabriel's procedure kon geconcludeerd worden dat groep 4 in vergelijking met groep 1 significant minder een vervolgactie gebruikte ($p = .005$). Echter, groep 1 week noch significant af van groep 2 ($p = .70$), van groep 3 ($p = .41$) noch groep 2 van groep 3 ($p = 1.00$) of groep 4 ($p = .08$), noch groep 3 van groep 4 ($p = .18$).

Niet classificeerbaar

Zoals bij toestand zijn ook bij 'onclassificeerbaar' drie uitschieters te detecteren in de groep met de kleuters en jonge schoolkinderen met SLI. Er is zelfs één extreme uitschieter aanwezig, 51. De andere beiden zijn participanten 21 en 48.

21 (=participant 306)

Dit meisje gebruikte in ongeveer 25 % van zijn uitspraken uitingen die niet classificeerbaar zijn. Het meisje produceerde wel de gevraagde werkwoorden, zette deze echter niet in de verleden tijd, laat staan in de voltooid verleden tijd. De volgende voorbeelden lichten dit toe:

- (86) toen krijg die een pet (cadeau krijgen)
- (87) geeft een visnet (geven)

48 (=participant 333)

Deze jongen volgde geen bepaalde lijn. Hij produceerde afwisselend alle vier de mogelijke categorieën. Niet classificeerbare uitingen zijn bij hem op de voorlaatste plaats. Van zijn drie uitingen uit deze categorie is eentje in de onvoltooid verleden tijd en de andere twee bevatten geen werkwoord, zie volgende voorbeelden:

- (88) lag nog steeds open (dichtdoen)
- (89) daar niet (springen)
- (90) daar dan die (omkijken)

51 (=participant 336)

Deze jongen bevindt zich bij meer dan 30 % van zijn uitingen in de categorie 'niet classificeerbaar'. De reden waarom zijn uitingen in deze categorie belanden is omdat het jongentje steeds het woordje *ging* + *werkwoord* gebruikte. Op die manier kon hij niet duidelijk maken of een gebeurtenis was afgesloten of niet. Volgende voorbeelden illustreren dit:

- (91) ging die niet meer huilen (huilen)
- (92) ging stoppen met plassen (plassen)

Uit een One-way ANOVA bleek dat groep geen significant effect had op het gebruik van een uiting die niet classificeerbaar was ($F(3, 53) = 1.10$, $p = .36$, $\eta^2 = .06$. Levene's test for

Equality of Variances is niet significant ($p=.85$) wat betekent dat aan de assumptie van gelijke varianties voldaan is.

4.3 Deelvraag 3

De derde deelvraag is of het gebruik van een afsluitingsbijwoord vaker tot een succesvolle afsluiting leidt. Tabel 12 laat zien in hoeveel gevallen de aanwezigheid van een bepaald bijwoord een succesvolle en een niet succesvolle afsluiting tot gevolg had.

Tabel 12
Soort bijwoord in verband met afsluiting

		Afsluiting		Total
		Nee	Ja	
Soort bijwoord		127	387	514
	af	0	1	1
	al	5	97	102
	helemaal	0	9	9
	klaar	0	104	104
	niet	5	10	15
	niet meer	0	26	26
	op	5	5	10
	weer	1	39	40
Total		143	678	821

Uit bovenstaande tabel blijkt dat er sommige bijwoorden waren die altijd tot een succesvolle afsluiting leidden. Dit waren de bijwoorden *af*, *helemaal*, *klaar* en *niet meer*. *Af* kwam echter maar één keer aan bod. Dit was de uiting '*is het af*' in de zin van dat iets klaar is. Er waren natuurlijk ook andere uitingen met het woord *af*, maar deze waren dan deel van het werkwoord of een bijwoordelijke bepaling, bijv. '*hij ging ervan af*' of '*hij maakt het af*'. *Klaar* en *niet meer* gelden altijd als afsluiting omdat deze bijwoorden al vanuit zichzelf een einde aan het gevraagde werkwoord maken. *Helemaal* kwam vaak als toestandsuiting voor.

Voorbeelden:

- (93) Helemaal geklommen (oplopen)
- (94) Was het helemaal donker (dichtdoen)
- (95) Echt helemaal dicht (dichtdoen)

Vaak was ook de uiting '*helemaal klaar*' te lezen, maar bij de combinatie van deze bijwoorden werd alleen maar *klaar* gecodeerd, omdat dit bijwoord al vanuit zichzelf in staat is

een afsluiting te bereiken.

Ook in de targetconstructie werd *helemaal* gebruikt, maar daar was het overbodig (*'hebt die helemaal rond gemaakt'*) omdat de targetconstructie zelf al voor een afsluiting zorgt.

Met het bijwoord *al* werd 97 keer afgesloten en vijf keer niet. Van de keren dat het niet lukte waren er twee bij die onclassificeerbaar waren. Dit zijn volgende voorbeelden:

(96) Slaapt al nog niet (slapen; participant 302)

(97) Val al op zijn billen (vallen; participant 324)

Door *al* en *nog niet* gecombineerd is niet duidelijk wat het kind precies bedoelde. De andere keren is er geen duidelijk eind aan de gebeurtenis gemarkeerd, zoals in het volgende te zien is:

(98) Daar is ze al (staan; participant 111)

Met de partikel *op* werd in de helft van de gevallen een afsluiting bereikt, maar in de andere helft niet. In alle gevallen gaat het om opeten. Wanneer de afsluiting door het kind wel lukte, werd deze gevormd door *hebben of zijn + object + op*.

Voorbeelden:

(99) Heb vis op (participant 324)

(100) Is die helemaal op (participant 326)

De keren waar het niet lukte was óf nog een hulpwerkwoord in de tegenwoordige tijd bij óf er werd de infinitief gebruikt óf het werkwoord gewoon in de tegenwoordige tijd gezet waardoor er geen afsluiting tot stand kwam. Het volgende verduidelijkt dit:

(101) Gaat hem opeten (participant 327)

(102) Eten lichaam op (participant 341)

Weer werd maar één keer niet goed afgesloten. Dit was met een niet interpreteerbare zin. De anderen 39 keer was het mogelijk, maar het valt te zeggen dat het woord *weer* niet bij had moeten zijn om een afsluiting te bereiken. Het was meer een versterking dan een middel. Aan de hand van volgende voorbeelden wordt dit duidelijk:

(103) Is die weer wakker (slapen; participant 314)

(104) Is ie weer blij (huilen; participant 330)

4.4 Deelvraag 4

Deelvraag 4 onderzoekt welke samenhang er bestaat tussen afsluitingsmanier aan de ene kant en werkwoordtype en werkwoordsvervoeging aan de andere kant.

Hieronder komt eerst het werkwoordstype aan de orde: statief, transitief, intransitief en resultatief. Of verschillen hierbij significant zijn is met de chikwadraat test onderzocht. De werkwoorden werden in de vier genoemde categorieën onderverdeeld.

Tabel 13

Verband type werkwoord en afsluitingsmanier

Type werkwoord	Afsluitingsmanier				Totaal
	Targetconstructie	Toestand	Vervolgactie	Niet classificeerbaar	
Statief	12.7%	29.3%	46.8%	11.2%	100%
Transitief	24.8%	44.3%	20.6%	10.3%	100%
Intransitief	19.3%	30.2%	42.6%	7.9%	100%
Resultatief	21.1%	46.7%	21.7%	10.5%	100%
Totaal	19.7%	37.5%	32.8%	10%	100%

Er werd een significant verband gevonden tussen de type werkwoord en de afsluitingsmanier $\chi^2 (9) = 58.99$, $p < .001$. De vier typen werkwoorden vallen globaal in twee grotere groepen uiteen. De statieve en intransitieve werkwoorden hebben als frequentste manier de vervolgactie. De transitieve en resultatieve werkwoorden scoren het hoogst met toestand.

Hieronder worden de vier typen apart besproken en wordt nagegaan hoe de afzonderlijke werkwoorden zich verhouden tot hun categorie.

Statieve werkwoorden:

Tabel 13 laat zien dat 46,8 % van de statieve werkwoorden als vervolgactie werden geprobeerd om afgesloten te worden. Dit zijn drie van de vier statieve werkwoorden, *zitten*, *liggen* en *staan* wat in tabel 14 geïllustreerd wordt. (*Cadeau*) *krijgen* werd als enig werkwoord vaker met de targetconstructie afgesloten.

Transitieve werkwoorden:

Hier domineert de toestand met 44,3%. Tot de transitieve werkwoorden behoren *maken, geven, eten* en *dichtdoen*. *Maken* en *eten* werden als toestand aangegeven, *eten* in 52 % en *maken* in 42% van de gevallen. *Geven* scoort het hoogste als targetconstructie (37%) en *dichtdoen* als vervolgactie (33%).

Intransitieve werkwoorden:

Het hoogste percentage is hier de vervolgactie met 42,6%. Volgende vier werkwoorden behoren tot de intransitieve werkwoorden: *huilen, plassen, slapen* en *springen*. *Huilen* scoorde het hoogst met 82 %. Zo vaak werd een toestand met dit werkwoord uitgedrukt. Daarna volgde *slapen*. In 50 % van de gevallen werden *slapen* en *omkijken* met een vervolgactie geprobeerd afgesloten te worden. Ook werd in 43 % van de gevallen de poging gedaan om *springen* met een vervolgactie af te sluiten. *Plassen* was de hekkensluiter. In 36 % van de gevallen werden uitingen met dit werkwoord met de targetconstructie gevormd.

Resultatieve werkwoorden:

In 46,7% van de gevallen werd een poging gemaakt om de resultatieve werkwoorden met een toestand af te sluiten. Alle drie de resultatieve werkwoorden (*glijden, vallen* en *oplopen*) werden met de toestand afgesloten. *Oplopen* in 54 % van de gevallen, *glijden* in 49 % van de gevallen en *vallen* in 33 % van de gevallen.

Na het werkwoordstype komt nu de werkwoordsvervoeging aan de orde. Hieronder wordt nagegaan met welke manier het meest is geprobeerd af te sluiten in de categorieën regelmatig, onregelmatig en met partikel. Tabel 14 geeft ervan een overzicht.

Tabel 14
Vervoeging in verband met afsluitingsmanier

Vervoeging werkwoord	Afsluitingsmanier				Totaal
	Target constructie	Toestand	Vervolgactie	Niet classificeerbaar	
Regelmatig	26.7%	50.3%	16.1%	6.8%	100%
Onregelmatig	18.4%	33.7%	37.5%	10.4%	100%
Onregelmatig met partikel	16.7%	36.7%	34.7%	12%	100%
Totaal	19.7%	37.5%	32.8%	10%	100%

Er werd een significant verband gevonden tussen de werkwoordsvervoeging en de afsluitingsmanier $\chi^2 (6) = 33.58, p < .001$. De regelmatige werkwoorden vallen het meeste op

met hun hoge score voor toestand. De regelmatige werkwoorden werden in de helft van de gevallen met een toestand aangegeven. Dit is tegen de verwachting. Er werd ervan uitgegaan dat de regelmatige werkwoorden vaker met de targetconstructie worden aangegeven omdat deze werkwoorden eenvoudig in de voltooid tegenwoordige tijd kunnen worden gezet. Bij de onregelmatige werkwoorden met en zonder partikel is er geen groot verschil tussen de toestand en vervolgactie percentage vast te stellen. Hier werd dus geen effect gevonden. De resultaten moeten echter voorzichtig worden geïnterpreteerd. Het aantal werkwoorden per categorie is niet hetzelfde. Zo bevinden zich elk drie werkwoorden in de categorieën regelmatige en onregelmatige werkwoorden met partikel, *huilen*, *plassen* en *maken* resp. *omkijken*, *dichtdoen* en *oplopen*. In de categorie 'onregelmatig' zijn tien werkwoorden vertegenwoordigd. *Zitten*, *geven*, *slapen*, *glijden*, *liggen*, *eten*, *springen*, *vallen*, *staan* en *krijgen*. Het is dus mogelijk dat het significante resultaat door de ongelijke verdeling tot stand is gekomen.

Dit gaf aanleiding om naar ieder werkwoord apart te kijken. Er werd een significant verband gevonden tussen het werkwoord en de afsluitingsmanier $\chi^2 (45) = 192.32$, $p < .001$. Bij nadere beschouwing van de werkwoorden viel op dat zes werkwoorden in minder dan 10% van de gevallen met de targetconstructie werden afgesloten (zie tabel 15).

Tabel 15
Werkwoord in verband met afsluitingsmanier

Werkwoord	Afsluitingsmanier			
	Targetconstructie	Toestand	Vervolgactie	Niet classificeerbaar
Huilen	9,3%	83,3%	1,9%	5,6%
Liggen	5,8%	17,3%	59,6%	17,3%
Omkijken	8,7%	28,3%	47,8%	15,2%
Slapen	7,7%	34,6%	50,0%	7,7%
Staan	7,8%	39,2%	49,0%	3,9%
Zitten	8,0%	34,0%	54,0%	4,0%

Het kleinste percentage is bij het werkwoord *liggen* te vinden (5,8%). Bij dit werkwoord werd in de meeste gevallen een vervolgactie gebruikt (in 60 % van de gevallen). Volgende voorbeelden illustreren dit:

- (105) gaat ie deraf (participant 140)
- (106) ging ie eraf vallen (participant 105)
- (107) gaat van het bed af (participant 315)
- (108) Hij ga snel weg van het liggen (participant 301)

Dit komt deels met de verwachtingen overeen, deels niet. Zo is het voor de hand liggend om na een statief werkwoord zoals *liggen*, *zitten* en *staan* een volgende actie in te leiden. Bij het werkwoord *slapen* werd echter verwacht dat er vaker een toestand werd aangegeven zoals '*hij is wakker*'. Nochtans zeiden kinderen vaker '*wordt hij wakker*' wat als vervolgactie werd geteld. Ook domineren de vervolgacties bij omkijken.

Heel erg opvallend is dat het werkwoord *huilen* een buitengewoon hoge percentage aan toestandsuitingen heeft. In 83 % van de gevallen probeerden kinderen *huilen* op een andere manier dan met de verwachte targetconstructie '*heeft hij gehuild*' af te sluiten. Dit komt met de verwachtingen overeen. Aan de hand van volgende voorbeelden is een idee te verkrijgen:

- (109) is klaar met huilen (participant 109)
- (110) was dat weer goed (participant 102)
- (111) was ie weer blij (participant 112)
- (112) heb ie beter (participant 317)
- (113) is weer vrolijk (participant 324)

5. Discussie en conclusie

In de huidige scriptie werden de alternatieve manieren voor het uitdrukken van de voltooid tegenwoordige tijd bij monolinguale kinderen met en zonder SLI onderzocht. Dit werd gedaan met behulp van analyses waarin 4 groepen met in totaal 56 kinderen met elkaar werden vergeleken. De verwachtingen waren dat de kinderen met SLI slechter zouden scoren dan de normaal ontwikkelende kinderen. Hieronder wordt allereerst antwoord gegeven op de vier deelvragen die zijn geformuleerd.

Deelvraag 1

De eerste deelvraag gaat over de vraag welke samenhang er bestaat tussen leeftijd en het feit dat een afsluiting lukt. In eerste instantie werd verwacht dat hoe ouder de kinderen zijn hoe beter een afsluiting lukt. Er kon een significant verschil gerapporteerd worden. Groep 2 en groep 3 verschilden significant van elkaar, i.e. de jonge kleuters met SLI (50-66 maanden) en de kleuters en jonge schoolkinderen met SLI (68-90 maanden). Tussen de andere groepen waren er geen verschillen te ontdekken. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat de kinderen uit de hogere groepen nog steeds in dezelfde fase van taalontwikkeling zitten. Groep 2 is nog net in de late differentiatiefase waar fouten worden gemaakt in de tijdsvervoeging en de groepen 3 en 4 bevinden zich allebei in de voltooiingsfase waar de kinderen de verschillende tijden al heel goed uit elkaar kunnen houden (Schaerlaekens, 2008). De kleuters en jonge schoolkinderen met SLI en de jonge schoolkinderen met SLI (groepen 3 en 4) verschillen daarom niet sterk van elkaar.

Daarnaast is uit dit onderzoek naar voren gekomen dat kinderen in hogere groepen creatiever een afsluiting kunnen maken. Door de grotere woordenschat zijn de kinderen uit de hogere groepen in staat om meer met taal te spelen. Natuurlijk zijn er ook uitzonderingen te vermelden. In groep 2 waren er twee uitschieters te vinden die beter scoorden dan de beste kinderen van groep 4. Omdat er echter wel een significant verschil kon worden gevonden kan de eerste deelvraag positief worden beantwoord en dat betekent dat er een positief verband is tussen het uitdrukken van de afronding van een gebeurtenis of handeling en leeftijd.

Deelvraag 2

De tweede deelvraag was welke samenhang er bestaat tussen leeftijd en de manier van afsluiten. Deze deelvraag is alleen te beantwoorden als er afzonderlijk naar de vier afsluitingsmanieren wordt gekeken. Bij de targetconstructie werd er geen significant groepsverschil gevonden. Er werd verwacht dat hoe ouder de kinderen waren hoe meer ze de

targetconstructie zouden gebruiken. Dit was niet het geval. Dit lag waarschijnlijk aan de grote spreidingen in de groepen. Vooral bij de jonge kinderen was opvallend dat sommigen alleen het voltooid deelwoord gebruikten zonder hulpwerkwoord. Dit komt overeen met de literatuur voor kinderen rond de drie jaar. Volgens Julien (2015) werden bij deze kinderen losse voltooid deelwoorden gevonden (vgl. Schaerlaekens & Gilles). Het gebruik van alleen voltooid deelwoorden in de vroege Nederlandse kindertaal is een belangrijke vorm om de verleden tijd uit te drukken (Schaerlaekens, 2008).

Wat de toestandsuitingen betreft waren er wel significante groepsverschillen. Groep 2, de jonge kleuters met SLI, verschilde significant van groep 3, de kleuters en jonge schoolkinderen met SLI. De jonge kleuters met SLI verschilden ook significant van groep 4, de jonge schoolkinderen met SLI. Hier waren de verwachtingen eerder dat jonge kinderen meer een toestand zouden aangeven omdat ze de voltooid tegenwoordige tijd nog niet beheersen. De reden voor deze onverwachte uitkomst kan zijn, zoals boven beschreven, dat oudere kinderen meer met taal kunnen spelen vanwege hun grotere woordenschat. Ze kunnen creatief omgaan met verschillende toestandsuitdrukkingen zoals *'is die klaar'*, *'is die gestopt'*, *'is het afgelopen'*, *'is die weer blij'* of *'doet het niet meer zeer'*. Blijkbaar zijn jongere SLI kinderen minder in staat om dit te doen. Wat de vervolgacties betreft is hier het tegenovergestelde patroon te zien. Hier werd wel aan de verwachtingen voldaan. Oudere kinderen gebruiken significant minder vaak een vervolgactie dan jongere kinderen. Bij nader inzien verschillen de jonge kleuters zonder SLI significant van de jonge schoolkinderen met SLI. Een mogelijke reden is dat oudere kinderen het niet zozeer nodig hebben om van de actie of gebeurtenis met een vervolgactie 'af te leiden', omdat ze geen problemen ondervinden om een afsluiting te bewerkstelligen. Jonge kinderen hebben de neiging om een andere handeling op het plaatje te zoeken in plaats van de moeilijke werkwoordvervoeging 'voltooid tegenwoordige tijd' te vormen. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat ze niet zelf afleiden, maar afgeleid worden door de persoon op het plaatje, die iets anders doet dan voorheen. Ze zien dan alleen de huidige handeling op het plaatje en richten zich niet op het oorspronkelijke werkwoord. Uit de afname van het onderzoek blijkt echter dat de onderzoekster vaak nog een keer herhaalt over welk werkwoord het gaat. Toch gaan veel kinderen hier niet op in en het lijkt erop dat ze hun eigen weg willen blijven volgen. Ook is het zo dat kleuters nog geen strategieën hebben ontwikkeld om belangrijke van minder belangrijke informatie te onderscheiden (Verhulst, 2005).

Volgens DePaulo & Coleman (1986) is de taal die tegen kinderen wordt gesproken helderder, eenvoudiger, meer aandacht behoudend en houdt meer pauzes in dan de taal die tegen volwassenen wordt gesproken. Na het eten bijvoorbeeld zegt een ouder eerder tegen een kind: *'Zeg, heb je het al op, prima!'* of *'Wow, je bent al klaar!'* in plaats van *'Je hebt je*

boord al leeggegeten!' Het is dan logisch dat kinderen ook in zulke termen praten en minder moeilijke voltooid verleden tijdsuitdrukkingen gebruiken.

Alles bij elkaar genomen zijn er geen algemene uitspraken over de leeftijdsgroepen te formuleren omdat de verschillen in verband met iedere afsluitingsmanier anders waren. Er kan dus niet worden gezegd dat hoe ouder de kinderen zijn, hoe meer ze een bepaald taalgedrag lieten zien. Een belangrijke reden waarom er niet gegeneraliseerd kon worden is omdat er veel uitschieters aanwezig waren en de groepen niet allemaal even groot waren. Zo zaten in de eerste groep vijftien, in groep 2 en 3 telkens zeventien en in groep 4 maar acht kinderen.

Er is geen significant verschil gevonden tussen de jonge kleuters zonder SLI (42-66 maanden) en de jonge kleuters met SLI (50-66 maanden). Dit voldeed niet aan de verwachtingen. Er werd verondersteld dat kinderen met SLI slechter scoorden dan de normaal ontwikkelde kinderen. Volgens Bishop (2006) is de taal van SLI kinderen namelijk significant onder het niveau dat verwacht wordt van hun feitelijke leeftijd. Hiervoor kon geen bevestiging worden gevonden wat het afsluiten van een handeling of gebeurtenis betreft. De taalprestaties van beide groepen waren vergelijkbaar. Er waren evenwel verschillen te zien in de spreiding binnen de groepen. Hoewel normaal ontwikkelende kinderen vergeleken met SLI kinderen qua succesvolle afsluiting een veel grotere spreiding hadden, hadden de SLI kinderen daarentegen uitschieters. Deze reikten van 30 % tot 100 % succesvolle afsluitingen. Er was dus geen kind bij de normaal ontwikkelde kinderen dat heel anders was dan de andere kinderen uit zijn groep. Dit past bij de verwachtingen. De twee groepen, vergeleken qua afsluitingsmanier, laten ook een bepaald patroon zien. Behalve bij de targetconstructie was het altijd zo dat de middelste helft van de normaal ontwikkelde kinderen zich meer rond de mediaan concentreerde dan het het geval was bij de SLI kinderen. De jonge kleuters zonder SLI lieten dus een meer homogeen beeld zien.

Deelvraag 3

De derde deelvraag was of het gebruik van een afsluitingsbijwoord vaker tot een succesvolle afsluiting leidt. De verwachting was dat een afsluitingsbijwoord een succesvolle afsluiting tot stand brengt. Dit bleek voor het grootste deel waar te zijn. Bijzonder succesvol waren de bijwoorden *al* en *helemaal*. Dit lag er vermoedelijk aan dat deze woorden al vanuit zichzelf een afsluiting inhouden.

De reden voor het succes is echter niet alleen aan het bijwoord te koppelen. Bijwoorden kwamen meestal niet alleen voor en de conclusie kan niet zijn dat de afsluiting alleen te danken is aan het bijwoord. Wat betreft *weer*, zoals in '*was hij weer blij*' is het bijwoord overbodig. *Weer* is dan specifiek in plaats van existentieel (Beck, 2006). Ook maakt het in principe geen verschil voor de afsluiting of het kind in de zin '*hij is beneden*' een *al* plaatst of niet. Bij *helemaal*

is het hetzelfde. Of het kind zegt dat de deur *'helemaal dicht'* of gewoon *dicht* is, het is duidelijk dat de pinguïn de deur dicht heeft gedaan. De reden waarom kinderen toch bijwoorden gebruiken zou kunnen zijn dat ze expliciet willen zeggen dat een afsluiting tot stand is gekomen.

In het geval dat de woorden *klaar*, *af* of *op* werden gebruikt is het anders. Er waren uitingen zoals *'Is hij klaar'*, *'Heeft hij het af'* of *'Is het op'*. In deze situaties kunnen de bijwoorden niet weg gelaten worden als er een afsluiting wil worden gemaakt. Ook *niet* of *niet meer* zijn voor een afsluiting noodzakelijk. Het is natuurlijk een heel ander verhaal of de bijwoorden *niet* of *niet meer* in de uiting aanwezig zijn, omdat de afwezigheid het tegenovergestelde van de zin zou betekenen. Een ander punt met boven genoemde voorbeelden is dat ze kort en krachtig zijn. Met het gebruik van losse bijwoorden of zinnen met bijwoorden zoals *klaar* of *'is ie klaar'* kan op een efficiënte manier een afsluiting bereikt worden.

Van het totale gebruik van bijwoorden waren er maar 16 gevallen waar een afsluiting ondanks het bijwoord niet lukte tegenover 291 gevallen waar een afsluiting wel lukte. Als een afsluiting niet lukte lag dat daaraan dat het werkwoord nog in de tegenwoordige tijd vervoegd was of een infinitief werd gebruikt die niet duidelijk geïnterpreteerd kon worden. Over het algemeen kan geconcludeerd worden dat kinderen veel gebruik maakten van bijwoorden en dat deze uitingen meestal succesvol waren.

Deelvraag 4

De laatste deelvraag gaat over welke samenhang er bestaat tussen werkwoordtype of -vervoeging en afsluitingsmanier. De werkwoordtypes zijn de statieve werkwoorden (resp. toestandswerkwoorden), activiteitswerkwoorden (resp. transitieve werkwoorden en intransitieve werkwoorden) en resultatieve werkwoorden. De statieve en intransitieve werkwoorden werden meestal met de vervolgactie afgesloten en de transitieve en resultatieve daarentegen met een toestand.

Tot de transitieve werkwoorden behoorden *maken*, *geven*, *eten* en *dichtdoen*. Dat het hoogste percentage bij de toestandsuitingen belandde, ligt aan *maken* en *eten*. Het is begrijpelijk dat kinderen in deze context de uitdrukkingen *'is die klaar'* heel vaak gebruiken. Dit ligt aan de input die ze krijgen. In de werkelijkheid gaat het vaak over het resultaat nadat een actie, een handeling of een gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Dit leren kinderen blijkbaar vroeg. Ze zijn het gewend te worden gevraagd of ze klaar met eten zijn of klaar met een andere handeling.

Tot de resultatieve werkwoorden behoren *glijden*, *vallen* en *oplopen*. Elk van deze werkwoorden werd het meest met een toestand uitgedrukt. De naam 'resultatief' geeft al aan

dat het over een resultaat gaat of over een prestatie (Jordens, 1990) wat dan makkelijk als toestand kan worden uitgedrukt. *Glijden, vallen* en *oplopen* zijn allemaal woorden waar het om verandering gaat met beweging en eindpunt (Blom, 2013).

Tot de statieve werkwoorden behoren *zitten, liggen, staan* en *krijgen*. Het feit dat de eerste drie werkwoorden van deze reeks minder dan tien procent met de targetconstructie werden afgesloten en meestal tot een vervolgactie werd overgegaan, kan verschillende redenen hebben. Ten eerste worden de constructies '*heeft gezeten*', '*heeft gelegen*' en '*heeft gestaan*' vermoedelijk niet frequent in de alledaagse talige input aangeboden. Om die reden is het kind er niet mee vertrouwd en zal soortgelijke constructies niet veel gaan gebruiken. Een andere reden is dat kinderen over het algemeen actief zijn en veel bewegen. Het ligt dan voor de hand om een werkwoord te kiezen dat weer actie in het verhaal brengt. Daarnaast is interessant wat Jordens (1990) in zijn studie heeft gevonden. Hij beweert dat resultatieve werkwoorden en niet statieve werkwoorden in voltooid deelwoordvorm uitgedrukt worden. Het gebruik van voltooid deelwoorden om voltooiing aan te geven met resultatieve werkwoorden laat zien dat 'aspect' systematisch voorkomt in de vroege Nederlandse taal. Voor statieve werkwoorden heeft het kind waarschijnlijk geconcludeerd dat de tegenstelling van voltooid en niet voltooid irrelevant is. Zo werden in de studie van Jordens (1990) statieve werkwoorden nooit met de voltooid tegenwoordige tijd gebruikt. In onze data vormde de categorie 'statieve werkwoorden' wel de kleinste groep waar met de targetconstructie werd afgesloten, maar deze categorie werd wel gebruikt. Het bijbehorende werkwoord *krijgen* werd zelfs in 29 % van de gevallen met de targetconstructie tot een afsluiting gebracht. Er bestaat echter geen consensus of *krijgen* überhaupt als toestandswerkwoord mag worden gezien of eerder een activiteitswerkwoord is (Furtado, 2006).

Jordens (1990) gaat nog verder en beweert dat kinderen gevoelig te zijn schijnen voor perfectiviteit, i.e. dat ze een bepaalde werkwoordsvorm gebruiken als iets als eindstadium in het verleden gelocaliseerd is of niet. In zijn studie werden bepaalde resultatieve werkvormen alleen met een voltooid deelwoord afgesloten. Hij concludeert dat zowel activiteitswerkwoorden als ook resultatieve werkwoorden met een voltooid deelwoord kunnen worden afgesloten om voltooiing aan te geven, maar dat alleen resultatieve werkwoorden perfectiviteit kunnen uitdrukken.

Tot de intransitieve werkwoorden behoren *huilen, plassen, slapen, springen* en *omkijken*. De drie laatst genoemde werkwoorden zijn ervoor verantwoordelijk dat bij intransitieve werkwoorden de vervolgacties het hoogste percentage behaalden. Slapen is een voorbeeld voor een soort werkwoord dat bij afsluiting om een actie vraagt. Kinderen vragen meestal '*Wat doen we nu?*' als ze wakker worden en hebben niet veel tijd nodig om vol energie de nieuwe dag te beginnen. Het is waarschijnlijk dat ze dit gedrag dan ook in een te beschrijven

plaatje zoeken. Wat *springen* betreft is het moeilijker, omdat dit al een actie is en er werd verwacht dat niet met een andere actie wordt afgesloten. Vermoedelijk ligt het aan het aangeboden plaatje. Op dit plaatje is Pingu op ski's op het ijs te zien (zie bijlage E). Het lijkt alsof hij aan het schaatsen is. Dit hebben ook veel kinderen gezegd. Het is begrijpelijk dat ze niets meer met *springen* zeiden, omdat de schans niet meer te zien was. Een ander werkwoord was *omkijken*. *Omkijken* is een moeilijk te vervoegen woord. Kinderen moeten een andere oplossing vinden om het te omzeilen. Hier werd daarom de vervolgactie meestal gekozen, zoals '*gaat die weg*' of '*gaat ie hem opeten*'. *Huilen* wordt eigenlijk bijna nooit met een vervolgactie afgesloten, maar in de allermeeeste gevallen met een toestand, meestal: '*is die weer blij*'. Het lijkt gewenst gedrag om een negatieve emotie in een positief toestand te veranderen. *Plassen* wordt ongeveer evenveel met een vervolgactie als met de targetconstructie afgesloten. De vervolgactie is weer begrijpelijk, omdat kinderen plassen meestal als verplichting zien en het liefst willen overslaan. Daarom zijn de kinderen op het plaatje geïnteresseerd in wat na het plassen gebeurt.

Waar dus in sommige gevallen een samenhang kon worden gevonden tussen werkwoordtype (statief, intransitief etc.) en afsluitingsmanier, kon geen onderling verband worden gevonden tussen afsluitingsmanier en werkwoordvervoeging (regelmatig, onregelmatig, onregelmatig met partikel). Tegen de verwachting in werden de regelmatige werkwoorden niet vaker met de targetconstructie afgesloten. Aan het getal van 50 % van de regelmatige werkwoorden is niet veel waarde toe te kennen, omdat het maar om drie werkwoorden gaat. Bij de onregelmatige werkwoorden met en zonder partikel (zoals *omkijken*, *op-lopen*) waren geen opvallende verschillen te zien. De reden hiervoor is waarschijnlijk dat de werkwoorden zich veel van elkaar onderscheiden qua betekenis en dus afsluitingsmanier. Zo trad geen duidelijke afsluitingstrend op.

Nu alle deelvragen zijn besproken, wordt nog ingegaan op de gebruikte dataset en op de eigen analyses.

De dataset

In meerdere gevallen was het in de transcripties niet altijd duidelijk wat het kind en wat de onderzoekster zei. Dit werd niet expliciet aangegeven en kon soms met moeite afgeleid worden. Na navraag bij de onderzoekster over de gebruikte plaatjes, kon in sommige gevallen helderheid worden gekregen. Zo kon worden gezien wat precies op het plaatje gebeurde. In verband kan vastgesteld worden dat de uitingen altijd in de context moesten worden geïnterpreteerd, omdat anders niet duidelijk werd of een kind zich 'in de posttime bevond'. Als het namelijk zei '*Is die er*' is het belangrijk om te weten dat het om het werkwoord '*oplopen*' ging. Anders wordt deze uiting niet als voltooiing begrepen.

Bij het werkwoord *liggen* maakten de kinderen vaak gebruik van het werkwoord *glijden*. Dat laatste werkwoord was een eerder werkwoord in de reeks geanalyseerde werkwoorden voor. Wellicht zijn de werkwoorden te dicht op elkaar aangeboden. Misschien was de reden voor het gebruik van *glijden* de overeenkomst van de plaatjes. Het zou ook kunnen zijn dat de kinderen te weinig vertrouwd waren met sommige werkwoorden.

Eigen analyse

In vergelijking met de niet afgesloten acties of gebeurtenissen is het cijfer van wel afgesloten verhalen erg hoog (682 vs. 139). Een reden hiervoor kan zijn dat de opgestelde criteria niet heel streng waren en er vaak ten gunste van het kind werd beoordeeld. Er werden bijvoorbeeld ook uitingen tot de targetconstructie geteld die fouten in de vervoeging hadden, maar waar het duidelijk was dat de kinderen de targetconstructie bedoelden. Targetconstructie betekende namelijk de enige aanwezigheid van het voltooid deelwoord (*gekrege*) en niet het passende, vervoegde hulpwerkwoord (*heeft*). De reden waarom ook het kale voltooid deelwoord werd goedgekeurd, was omdat het om de evaluatie van het tijdsbegrip van de kinderen ging en niet om hun vaardigheid om een hulpwerkwoord op de juiste manier te vervoegen. Een ander probleem deed zich voor bij de bepalingen van toestand en actie. Er zaten uitingen erbij die én als actie én als toestand konden worden gezien, zoals bijvoorbeeld *slapen*. Er werd dan consequent voor één manier gekozen en niet dubbel gerekend.

Wat voor verder onderzoek nog interessant zou zijn is om naar andere parameters te kijken waarmee het kind zijn uitingen combineert. Volgens Flewitt (2003) gebruiken kinderen namelijk vrij veel gebaren en gezichtsuitdrukkingen om bijzonder ingewikkelde verklaringen of woorden te vervangen. Deze dimensie is niet meegenomen hoewel ze met zekerheid verhelderend in verhalen kan zijn. Ook zou het heel interessant zijn om ook normaal ontwikkelde kinderen zonder SLI uit hogere leeftijdsgroepen mee te nemen in het onderzoek. Ook lijkt het zinvol om kinderen op socio-economische achtergrond qua talige input te vergelijken en vervolgens eventuele verschillen qua afsluitingsgedrag te onderzoeken. Wellicht is er een onderscheid te vinden tussen gezinnen die zich minder met hun kind bezig houden en gezinnen die hun kind heel veel steunen. Bovendien zijn er ongetwijfeld ook verschillen te ontdekken tussen kinderen met een andere moedertaal dan Nederlands. Het kan dan ook waardevol zijn om meertalige kinderen in de analyse mee te nemen. Als dit in kaart kan worden gebracht zijn kinderen met migratieachtergrond beter te begrijpen en kan er in de diagnostische praktijk rekening mee worden gehouden. Zoals Teurniet (2011) heeft aanbevolen, zou het onderzoek naar kwalitatieve eigenschappen van de taal behulpzaam zijn bij het ontwarren van tweede taal en SLI effecten.

Hoe kan nu de de hoofdvraag beantwoord worden? Deze luidde als volgt:

Welk effect hebben alternatieve manieren voor het uitdrukken van de voltooid tegenwoordige tijd op een succesvolle afsluiting van een verhaal van monolinguale kinderen met en zonder SLI uit verschillende leeftijdsgroepen?

Deze vraag kan met de resultaten uit dit onderzoek niet eenduidig beantwoord worden. Zo lijken sommige leeftijdsgroepen bij bepaalde afsluitingsmanieren van elkaar te verschillen en andere niet. Wel kan vastgesteld worden dat er een groot aantal alternatieve manieren werd gevonden hoe kinderen een afsluiting in een verhaallijn tot stand brengen zonder de voltooid tegenwoordige tijd te gebruiken. Uit de resultaten bleek dat het gebruik van de targetconstructie de zekerste manier blijft om een afsluiting te bereiken, maar dat de andere onderzochte manieren niet veronachtzaamd mogen worden. In de meeste gevallen kon met het aangeven van een toestand of een vervolgactie ook een afsluiting bereikt worden. Verschillen werden gevonden tussen jonge kleuters met SLI en kleuters en jonge schoolkinderen met SLI. De eerste slaagden er minder vaak in om een afsluiting te maken en gebruikten ook minder vaak een toestand. Hetzelfde is te observeren wanneer deze met jonge schoolkinderen met SLI vergeleken worden. De laatste groep gebruikte minder vaak een vervolgactie dan de jonge kleuters zonder SLI. Tussen de overige groepen konden geen significante verschillen worden gevonden.

De huidige studie heeft in kaart kunnen brengen welke verschillende afsluitingsmanieren er zijn en in hoeverre ze een afsluiting tot stand brachten. Daarmee kan beter een uitspraak gedaan worden over verschillen tussen de leeftijdsgroepen en in welke mate ze alternatieve manieren voor een afsluiting gebruiken. Bovendien werden elementen zoals bijwoorden meegenomen in het onderzoek, die een bijzondere rol bij het afsluitingsproces blijken te spelen.

Literatuur

- Awad, M. (1996). Tense and aspects in discourse [Review van boek *Tense and aspects in discourse - Trends in linguistics, studies and monographs* by Vet, C. & Vetter, C.]. *Language*, 72 (2), 424-425.
- Beck, S. (2006). Focus on again. *Linguistics and philosophy*, 29 (3), 277-314.
- Behrens, H. (1993). *Temporal reference in German child language: Form and function of early verb use* (Proefschrift). Amsterdam: Universiteit Amsterdam.
- Beemen, L. van (2010). *Ontwikkelingspsychologie* (4^e druk). Groningen: Noordhoff.
- Binnick, R.I. (2012). *The Handbook of Tense and Aspect*. New York, NY: Oxford University Press.
- Blom, E., Craats, I. van de & Verhagen, J. (2013). *Dummy auxiliaries in first and second language acquisition*. Berlin: De Gruyter.
- Boogaart, R.J.U. (1999). *Aspect and temporal ordering. A contrastive analysis of Dutch and English*. (Proefschrift). Amsterdam: Vrije Universiteit te Amsterdam.
- Bybee, J. & Slobin, D. (1982). Rules and schemas in the development and use of the English past tense, *Language*, 58, 265-289.
- Dahl, Ö. (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Blackwell.
- DePaulo, B.M. & Coleman, L.M. (1986). Talking to children, foreigners, and retarded adults. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (5), 945-959.
- Diepeveen, J. (2012). 1964 - Herman Roose: Het probleem van de woordsoorten, in het bijzonder van het bijwoord in het Nederlands. Den Haag, Mouton. *Internationale Neerlandistiek*, 50 (1), 14-16.
- Doorn, P.K. (2006, 15 december). *Voortgezette Statistiek voor Historici Steekproeven en statistische toetsen*. Geraadpleegd op 27 mei 2016, van <http://www.let.leidenuniv.nl/history/RES/VStat/html/les3.htm>.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics using IBM SPSS Statistics* (4. Auflage). Los Angeles: SAGE Publications Ltd.
- Fleming, J. A., McCracken Taylor, J. & Carran, D. (2004). A comparison of two methods of determining interrater reliability. *Assessment for effective intervention*, 29 (2), 39-5.

- Flewitt, R. (2003). *Is every child's voice heard? Longitudinal case studies of 3-year-old children's communicative strategies at home and in a preschool playgroup* (Proefschrift). Southampton: University of Southampton.
- Förster, M. (2015). *SLI en taaltherapie met muziek* (Eindverslag). Taal- en spraakpathologie, Faculteit der Letteren, Radboud Universiteit, Nijmegen.
- Friel-Patti, S. & Finitzo, T. (1990). Language learning in a prospective study of otitis media with effusion in the first two years of life. *Journal of Speech and Hearing Research*, 33, 188-194.
- Furtado, M. (2006). Feste Verbindungen aus Adjektiven und Verben im Deutschen und ihre portugiesischen Entsprechungen (Afstudeeropdracht). Gedownload op 25 augustus 2016, van <http://repositorium.sdum.uminho.pt/handle/1822/7285>.
- Hallgren, K.A. (2012). Computing Inter-Rater Reliability for Observational Data: An Overview and Tutorial. *The Quantitative Methods for Psychology*, 8 (1), 23-24.
- Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. (2016). *APA: Bronnenlijst*. Geraadpleegd op 24 juli 2016, van <http://specials.han.nl/sites/studiecentra/auteursrechten/bronnen-vermelden/apa-normen/>.
- Janssen, D. (1999). *Producing past and plural inflections* (Proefschrift). Nijmegen: Max Planck institute.
- Jordens, P. (1990). The acquisition in verb placement in dutch and german. *Linguistics*, 28, 1407-1448.
- Julien, M., van Hout, R. & van de Craats, I. (to be submitted.) The dummy auxiliary stage in first and early second language acquisition of Dutch.
- Kay, R. (2014, 21 maart). ANOVA – Unequal Variances – Brown- Forsythe and Welch Tests. [Videobestand]. Geraadpleegd op 12 juli 2016, van https://www.youtube.com/watch?v=xagzTRQWs_M.
- Klein, W. (1994). *Time in Language*. London: Routledge.
- Klein, W. (2009). "How time is encoded," in *The Expression of Time*, eds. W. Klein and P. Li (The Hague: Mouton de Gruyter), 39–82.
- König, E. (1977). Temporal and non-temporal uses of 'noch' and 'schon' in german. *Linguistics and Philosophy*, 2 (1), 173-198.

- Köpke, B., & Prod'homme, K. (2009). L'évaluation de l'aphasie chez le bilingue: une étude de cas. *Glossa*, 107, 39-50.
- Leonard, L.B. (2014). *Children with specific language impairment*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Marcus, G., Pinker, S., Ullmann, M., Hollander, M., Rosen, T. & Xu, F. (1992). *Overregularization in Language Acquisition*. Monographs of the society for research in child development, 57 (4).
- Marcus, G., Brinkmann, U., Clahsen, H., Wiese, R. & Pinker, S. (1995). German inflection. The exception that proves the rule, *Cognitive Psychology*, 29, 189-256.
- Morse, J.M. (1991). Subjects, respondents, informants and participants? *Qualitative health research*, 4 (1), 403-406.
- Olsen, M.B.(1997). *A Semantic and Pragmatic Model of Lexical and Grammatical Aspect*. London: Routledge.
- Poos, M.J.J.C. (2015, 16 februari). Samenhang in de tekst aanbrengen (inclusief checklists). In *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Toolkit regionale VTV*. Geraadpleegd op 28 juli 2016 van <http://www.toolkitvtnl.nl/organisatie-en-proces/redactierichtlijnen/samenhang-in-de-tekst-aanbrengen-incl-checklists/>
- Roose, H. (1964). *Het probleem van de woordsoorten, in het bijzonder van het bijwoord in het Nederlands*. Den Haag: Mouton.
- Schaerlaekens, A. & Gillis, S. (1987). *De taalverwerving van het kind: Een hernieuwde oriëntatie in het Nederlandstalig onderzoek*. Language acquisition: A renewed orientation on Dutch research. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Schaerlaekens, A. (2008). *De taalontwikkeling van het kind*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Schlichting, L. (1995). *Tarsp, taalontwikkelingsschaal van Nederlandse kinderen van 1-4 jaar*. Amsterdam: Pearson Assessment & Information BV.
- Show-Li, J. & Shieh, G. (2013). Sample size determinations for Welch's test in one-way heteroscedastic ANOVA. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 67 (1), 72-93.

- Taalexpert (2016). *Diagnostiekinstrumenten - TARSP (Taal Analyse Remediering en Screening Procedure)*. Geraadpleegd op 12 augustus 2016, van <http://taalexpert.nl/test.aspx?id=183>
- Teurniet, M. (2011). *Tweetaligheid en SLI: morfosyntactische en lexicale vaardigheden in narratieven* (Masterthese). Taal-en Spraakpathologie, Faculteit der Letteren, Radboud Universiteit, Nijmegen.
- Thomason, R.H. & Stalnaker, R.C. (1973). A semantic theory of adverbs, *Linguistic Inquiry*, 4, 195-220.
- Tilburg University (2016). *GLM-General Linear Model*. Geraadpleegd op 2 juli 2016, van <https://www.tilburguniversity.edu/nl/studenten/studie/colleges/spsshelpdesk/edesk/qlm/>.
- Vendler, Z. (1957). Verbs and Times. *The Philosophical Review*, 66, 143-60.
- Verhulst, F.C. (2005). *De ontwikkeling van het kind* (8^e druk). Assen: Van Gorcum.
- Vetters, C. & Vet, C. (1994). *Tense and Aspect in Discourse*. New York: Mouton de Gruyter.

Bijlagen

Bijlage A: Geanalyseerde werkwoorden

	Statief	Transitief	Intransitief	Resultatief
1. Regelmatig (zwak werkwoord)		<i>Maken</i>		
			<i>Huilen</i>	
			<i>Plassen</i>	
2. Onregelmatig (sterk werkwoord)	<i>Zitten</i>	<i>Geven</i>	<i>Slapen</i>	<i>Glijden</i>
	<i>Liggen</i>	<i>Eten</i>	<i>Springen</i>	<i>Vallen</i>
	<i>Staan</i>			
	<i>(cadeau) Krijgen</i>			
2.1. Onregelmatig met partikel	<i>(1)Omkijken</i>	<i>Dichtdoen</i>	<i>(2)Omkijken</i>	<i>(de trap) Oplopen</i>

Bijlage B: Overige coderingen

Maanden	42-104 (3;5-8;6)
Leeftijdsgroep	Jonge kleuters zonder SLI (42-66 maanden): 1 Jonge kleuters met SLI (50 -66):2 Kleuters en jonge schoolkinderen met SLI (68-90 maanden):3 Jonge schoolkinderen met SLI (92-104 maanden):4
SLI	Ja: 1 Nee: 0
Geslacht	Mannelijk: m Vrouwelijk: v

Bijlage C: Sample van uitingen uit ieder leeftijdsgroep

Huilen			
		SLI	
Toestand	1	Nee	doet niet meer zeer hij huilt niet meer hij is weer blij huilt ie niet huilt niet meer is ie weer blij is klaar met huilen was dat weer goed was de pijn weer over was het alweer over was ie weer blij was ie weer blij
	2	Ja	ben blij is die blij is die blij is die weer blij is die weer blij is ie blij is ie helemaal schoon is ie weer blij is ie weer blij is weer blij was die blij was die blij
	4	Ja	heb ie beter heb niet meer pijn hij is blij huilt niet meer huilt niet meer is die beter is ie weer blij is klaar met huilen is klaar met huilen is weer vrolijk nu huilt ie niet meer pijn is over
	6	Ja	huilt niet meer huilt niet meer huilt ook nie meer is klaar met huilen is weer vrolijk niet meer was al klaar met huilen was klaar met huilen

Glijden			
	groep	SLI	
Vervolgactie	1	Nee	gaat ie deraf gaat ie deraf slepen gaat niet meer op het bed ging die eraf glijden ging ie eraf vallen ging..deraf duwen hij loopte hij valt toen ging die er snel af valt er achtero.. valt ie deraf
	2	Ja	eraf glijden gaat eraf gaat ie d'r af gaat ie d'r af gaat ie er af ging die deraf eruit geklommen
	4	Ja	dit hij doeï doeï gaat (...) af gaat die glijde gaat die hier weer af gaat eraf gaat erop gaat van het bed af gaat weg ging die ervan af glijd (...) af is die van het bed afglijden
	6	Ja	gaat wegschuiven Hij ga snel weg van het liggen is ie gestopt met liggen

Oplopen			
	groep	SLI	
Toestand	1	Nee	die is al bij z'n huis hij is boven is tie al boven is tie er al staat ie... stond ie bij de deur was die voor de deur was ie er
	2	Ja	is die boven is die erbove is ie al boven is ie helemaal bovenaan staat bij de deur toen klaar was die bij de deur was die bij de deur
	4	Ja	hij is boven hij is er is al bove is die er al is er al is ie er al is klaar op de trap lopen nu is die bij de deur was ie boven
	6	Ja	is boven was al klaar met lopen was klaar met lopen

Bijlage D: Voorbeelden van plaatjes

Werkwoord *vallen*

Werkwoord *glijden*

Werkwoord oplossen

Werkwoord *springen*

Bijlage E: Coderingsproblemen

De volgende tabel laat 57 gevallen zien die heel moeilijk bleken gecodeerd te worden. Het was vaak niet helder of het kind met zijn uiting wel een afsluiting bedoelde of niet. Omdat de data zijn overgenomen, konden de kinderen niet nog eens ondervraagd worden over wat de intentie van hun onduidelijke uitingen waren. In de kolom 'verklaring' wordt uitgelegd waarom in sommige gevallen een afsluiting goedgekeurd en in andere gevallen een afsluiting fout gerekend werd.

Tabel 16

Ambivalente uitingen van kinderen

Nr. Kind	werkwoord	Uiting kind	Afsluiting	verklaring
102	dichtdoen	ging die op slot doen	1	De deur moet dan al dicht zijn
111	dichtdoen	gaat de sleutel dichtdoen	0	Onlogische zin
141	dichtdoen	deed die hem eruit halen	0	Onduidelijk wat met 'hem' werd bedoeld
334	dichtdoen	doet ie hem helemaal dicht	1	'Helemaal' geeft indicatie dat het afgesloten is
104	eten	zocht die	1	Vervolgactie
117	eten	die is blij	0	Hij kan ook blij zijn tijdens het eten
312	eten	gaat ie weg	1	Vervolgactie
313	eten	hebt ie gegeven	0	Werkwoord past niet, misschien niet goed gearticuleerd en het werk 'gegeten' bedoeld, maar dat is alleen een vermoeden
320	eten	buik vol	1	Als de buik vol is, past er niets meer in en heeft Pingu dus al gegeten
240	geven	gaat de ogen dichtdoen	0	Dit kan ook tijdens het geven gebeuren
324	geven	laat hem los	1	De waarschijnlijkheid dat met 'hem' het cadeau wordt bedoeld is redelijk groot
141	glijden	toen was er daar	1	Met 'daar' werd waarschijnlijk de locatie bedoeld waar Pingu heen is geleden
312	glijden	hij is glad	1	Komt waarschijnlijk van 'gegleden'
314	glijden	ga hier verder door	1	Het kind bedoelde waarschijnlijk 'gaat', is dan een vervolgactie
318	glijden	gaat niet glijden	1	Negatie voor afsluiting
326	glijden	gaat zo nu afglijden..daar ook niet	1	Negatie voor afsluiting
341	glijden	lopen	1	Vervolgactie

322	glijden	staan	1	Waarschijnlijk na het glijden
319	glijden	zit	0	Kan zowel op glijbaan als op de grond beneden
106	huilen	daar gaat die niet meer huilen	1	Niet meer geeft indicatie dat het afgesloten is
102	krijgen	gingen ze lachen	0	Dit kan ook tijdens het krijgen gebeuren
104	krijgen	kreeg een pet	0	Is aan het krijgen of heeft gekregen? Dit werd niet duidelijk
240	krijgen	had al een cadeau	1	Hij heeft het cadeau dus al gekregen
328	krijgen	krijgt een pet	0	Dit is in de tegenwoordige tijd zonder bijwoord en dus niet afgesloten
103	liggen	moest die eraf	1	'Moest' laat zien dat hij in het verleden van de bank afmoest en waarschijnlijk dan nu ook ervan af is
320	liggen	weg, weg, weg zegt mama	0	Pingu ligt waarschijnlijk nog steeds omdat het wegsturen nu pas gebeurd
322	liggen	eraf glijden	1	Vervolgactie
333	liggen	dit hij doe doe	1	Met 'doe doe' zou geïnterpreteerd kunnen worden dat Pingu zwaait tijdens het afglijden
104	maken	kreeg die een stok eronder	1	Het poppetje dat klaar is, krijgt een stok eronder
301	maken	hij is nu blij	1	'Nu' omdat hij klaar is, is die blij
320	maken	is een pinguin	1	Anders had het kind 'wordt een pinguin' gezegd
325	maken	dan oe oe	0	Kompleet onduidelijk wat ermee werd bedoeld
334	maken	maakt ie hem af	0	heeft hem dus nog niet helemaal afgemaakt
337	maken	lijkt heel veel op pingu	1	kan eerst beoordeelt worden als het al klaar is
103	omkijken	toen weer recht	1	Eerst kijkt die om en vervolgens weer recht
106	omkijken	nu steekt ie z'n tong uit	1	'Nu', dus ook waarschijnlijk niet tegelijkertijd
111	omkijken	zo recht kijken	1	Het kind bedoelde waarschijnlijk met 'zo' de manier en niet de tijdaanduiding
314	omkijken	is die gewoon aan het kijken	1	Dus kijkt hij niet meer om
318	omkijken	toen ging die lekker	1	Vervolgactie
324	omkijken	gaat zo doen naar boven	0	Onduidelijk wat het kind bedoelde
327	omkijken	gaat hem opeten	1	Nadat hij heeft omgekeken waarschijnlijk
117	oplopen	gaat de deur straks uit	0	Onduidelijk welke deur en 'straks' betekent ook dat hij het nog niet gedaan heeft

331	oplopen	hoeft niet meer op de trap te lopen	1	'Niet meer' omdat hij het waarschijnlijk al gedaan heeft
319	plassen	was aan het plassen	0	Toen die tijd was hij aan het plassen, het werd door geen manier afgesloten
338	plassen	lopen	1	Vervolgactie
102	plassen	deed die hard praten	0	Kan ook tegelijkertijd
308	slapen	was slapen	0	Werd niet afgesloten
140	springen	gaat naar beneden	0	Is nog niet beneden aangekomen
323	springen	zakt	1	Kan na het springen gebeuren
341	springen	vallen	1	Vervolgactie
102	staan	dan waren ze thuis	0	Betekent niet dat hij niet meer staat
303	staan	staat ie er al af	1	Heel waarschijnlijk bedoelde het kind 'afstappen' wat het dan tot een vervolgactie maakt
309	staan	staat op de grond	1	Eerst op de auto dan op de grond
107	staan	hij gaat eraf	1	Dus hij staat niet meer
323	staan	uitstappen	1	Vervolgactie
107	vallen	kijkt ie	1	Vervolgactie
315	zitten	zat al	1	<i>al</i> betekent dat het zitten is afgesloten
316	zitten	is die gestopt met sleeën	1	Hij zit dan waarschijnlijk niet meer

Er waren acht gevallen waar het kind twee bruikbare uitingen maakte en vervolgens een besluit moest worden genomen welke van deze goed moest worden gerekend.

Voorbeelden:

- (9) is klaar met eten en hij glijdt weg (eten; participant 301)
- (10) was ie heel wakker en en *wor-/gaat gillen (slapen; participant 301)
- (11) is ie klaar om mee te vallen en gaat die weer terug om te rennen (vallen; participant 301)
- (12) was slapen en ging die wakker worden (slapen; participant 341)
- (13) hebt ie al *geligt en gaat weg (liggen; participant 317)
- (14) is die er al en loopt op de trap (oplopen; participant 324)
- (15) heeft al gesprongt en heeft geschaatst (springen; participant 327)

De criteria die werden aangehouden waren dat de uiting die het werkwoord bevatte, prioriteit ten opzichte van een andere uiting had. Als een targetconstructie aanwezig was, werd deze gecodeerd. Vaak bestonden twee uitingen uit een toestand en een vervolgactie. In dit geval kreeg de toestandsuiting de voorkeur ten opzichte van de vervolgactie.